

MAPITIO YA TAFITI KUHUSU LUGHA YA KUFUNDISHIA KWA KUZINGATIA SERA MPYA YA ELIMU ILIYOPENDEKEZWA NCHINI TANZANIA¹

Na Martha Qorro

IKISIRI

Suala la lugha ya kufundishia katika elimu ya sekondari nchini Tanzania limetafitiwa na kujadiliwa kuanzia miaka ya 1970 hadi 2000, lakini mjadala huo unazidi kuleta mabishano wakati huu tunapoelekea katika kile kinachoitwa na watu wa tabaka aali kuwa ni ‘zama za utandawazi’. Mabishano hayo yanahusu lugha ipi, kati ya Kiswahili au Kiingereza, inafaa kutumiwa kama lugha ya kufundishia kuanzia elimu ya sekondari hadi elimu ya juu nchini Tanzania. Mwaka 2009, Wizara ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi (Wizara ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi, 2009) ilipendekeza Sera mpya ya Elimu na Mafunzo inayotaka Kiingereza kiwe lugha ya kufundishia kuanzia elimu ya awali hadi elimu ya juu. Sera hii iliyopendekezwa inapingana na matokeo ya tafiti mbalimbali na haijali hali halisi ya lugha ilivyo katika jamii nchini Tanzania. Kwa sababu hiyo, imenipasa kupitia upya toleo la awali la makala hii (Qorro, 2008) na kupitia upya tafiti mbalimbali zilizofanywa kuhusu suala la lugha ya kufundishia kwa kuzingatia sera mpya ya elimu nchini Tanzania iliyopendekezwa mwaka 2009. Aidha, tutajadili njia zingine zilizopendekezwa na tafiti hizi katika kushughulikia tatizo la lugha ya kufundishia.

Dhana Muhimu: Lugha ya kufundishia, kubadili msimbo, kuchanganya msimbo, lugha ya Kiingereza, Kiswahili, elimu itolewayo kwa lugha mbili.

1.0 UTANGULIZI

Tanzania, nchi iliyokuwa koloni la Uingereza, iko kwenye pwani ya mashariki ya Afrika. Ni nchi iliyo na watu zaidi ya milioni 35, ambako zaidi ya lugha 120 za makabila huzungumzwa. Lugha ya Kiingereza ililetwa nchini Tanzania na Waingereza wakati wa utawala wa kikoloni. Ili mtu aweze kupata elimu katika ngazi za elimu baada ya elimu ya msingi na vilevile kuajiriwa katika ofisi, ilimpasa kwanza kujua lugha ya Kiingereza. Kiswahili ndiyo lugha ya mawasiliano katika nchi hii, nacho kimekuwa ndiyo lugha ya kufundishia katika shule za msingi za umma tangu mwaka 1965. Ni vigumu kusema kwa hakika asimilia ngapi ya Watanzania huzungumza Kiswahili kwani swali ambalo lingeweza kusaidia kupatikana kwa taarifa hiyo lilitupiliwa mbali katika sensa ya watu ya mwaka 2002. Hata hivyo, kwa kuzingatia idadi ya Watanzania ambao walau wamepata elimu ya msingi na elimu ya watu wazima tangu miaka ya mwanzo ya 1960, ninakadiria kwamba Kiswahili kinazungumzwa na karibu 95% ya Watanzania, ilhali Kiingereza kinazungumzwa na kati ya 5%-7% ya Watanzania. Makadirio haya yanaakisiwa pia katika takwimu za serikali (URT, 2005) ambazo zinaonyesha kwamba shule za msingi za umma ziliandikisha jumla ya wanafunzi 7,476,650 (99.1%), ambao hutumia Kiswahili kama lugha ya kufundishiwa, kati ya wanafunzi 7,541,208 walioandikishwa nchini kote. Wanafunzi 64,558 wanaobaki, sawa na 0.9%, huandikishwa katika shule za msingi za binafsi ambazo hutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia. Hata hivyo, licha ya muktadha huu wa Kiswahili kutumiwa zaidi katika jamii, sera ya sasa ya lugha katika elimu inaeleza kwamba Kiingereza kitaendelea kuwa lugha ya kufundishia katika elimu ya sekondari na elimu ya juu. Hivyo basi, 99.1% ya wanafunzi waliotumia Kiswahili kama lugha ya kufundishiwa katika shule za msingi

¹ Makala hii ni tafsiri ya Makala ya Prof. Martha Qorro yaliyochapishwa mwaka 2008 kwa lugha ya Kiingereza. Tumeyachapisha hapa kwa lugha ya Kiswahili kutokana na umuhimu wake. Makala hayo yaliandikwa kabla ya kutangazwa kwa Sera mpya ya Elimu na Mafunzo ya 2014, hivyo baadhi ya maelezo kuhusu sera yamepitwa na wakati. Hata hivyo hoja zake zingali na mashiko. Makala yamefasiriwa na Pius Kiraka. *MHARIRI*

wanalazimika kuhamia katika Kiingereza punde tu wanapojiunga na elimu ya sekondari ambako hukabiliana na matatizo makubwa ya kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishiwa. Wengi wa wanafunzi hawa hupata maarifa machache sana kutokana na kile kinachofundishwa kwa miaka minne hadi sita ya elimu ya sekondari.

Sera mpya iliyopendekezwa (Wizara ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi, 2009) inaenda mbali zaidi kwa kutaka Kiingereza kitumiwe kama lugha ya kufundishia kuanzia shule za awali hadi elimu ya juu. Licha ya msisitizo huo wa hivi karibuni wa kutumia Kiingereza, kiwango cha ufahamu wa lugha ya Kiingereza miongoni mwa wanafunzi wa shule za sekondari na elimu ya juu kimekuwa kikiendelea kuporomoka. Hali hii inamaanisha kuwa kuendelea kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia hakujasaidia na hakuelekei kusaidia kuboresha ufahamu wa wanafunzi katika lugha hii; hata hivyo, wazazi, watunga sera, baadhi ya wataalamu wa masuala ya elimu na umma kwa jumla wana mitazamo inayotofautiana na mtazamo huu. Mitazamo hii inayopingana miongoni mwa wadau wa elimu imenichochea kufanya mapitio ya tafiti zilizokwihafanywa hadi sasa kuhusu tatizo la lugha ya kufundishia nchini Tanzania kwa kuzingatia Sera mpya ya Elimu na Mafunzo iliyopendekezwa.

Tafiti mbalimbali zilizofanywa nchini Tanzania (Mlama na Matteredu, 1978; Mvungi 1982; Tume ya Rais, 1982, 1983; Cripser na Dodd, 1984; Roy-Campbell na Qorro, 1987; Simmonds na wenzie, 1991; Kadeghe, 2000, 2003; Brock-Utne, 2004, 2005, 2007; Galabawa na Lwaitama, 2005; Galabawa na Senkoro, 2006; 2003, 2007; Qorro, 1999, 2005; Vuzo, 2002, 2005, 2007; kwa kutaja chache tu), zote zimebainisha kuwa kiwango cha ufahamu wa wanafunzi katika lugha ya Kiingereza kwa shule za sekondari nchini Tanzania ‘hakifai kabisa kwa ufundishaji na ujifunzaji wa masomo mengine...’ (yaani, kama lugha ya kufundishia) ‘... kiasi kwamba suala hili halina budi kushughulikiwa haraka’ (Cripser na Dodd, 1984: 72). Licha ya tafiti zote kukubaliana kwamba kuna kiwango cha chini kabisa cha ufahamu wa lugha ya Kiingereza, tafiti hizi zilitofautiana kuhusu namna ya kushughulikia tatizo la lugha ya kufundishia katika mfumo wa elimu nchini. Hali hii inaonyesha kwamba kuna haja ya kufanya mapitio ya tafiti muhimu katika eneo hili ili kupata uelewa wa jumla wa matokeo na mapendekezo ya tafiti mbalimbali; na kuangalia uzito wa njia mbalimbali zilizopendekezwa katika kutatua tatizo hili. Hicho ndicho kinachojaribu kufanywa na makala hii.

2.0 TAFITI ZA MIAKA YA 1970 HADI 1990

Utafiti mojawapo wa awali kuhusu suala la lugha ya kufundishia nchini Tanzania ulifanywa na Mvungi (1974), nao ulionyesha umuhimu wa lugha katika makuzi ya mtoto kiutambuzi na kihisia. Mvungi alibainisha kuwa lugha haina budi kuchukuliwa kuwa ni kigezo muhimu katika mfumo mzima wa elimu kwani huhusisha uwezo wote wa kiakili wa mtoto. Katika utafiti mwingine, Mvungi (1982) alionyesha uhusiano uliopo baina ya ufahamu wa lugha ya kufundishia, kwa upande mmoja, na utendaji kielimu, kwa upande mwingine. Kulikuwa na uhusiano wa wazi kabisa.

2.1 Mlama na Matteredu

Mlama na Matteredu (1978) walifanya utafiti kuanzia mwaka 1976 hadi 1977 kwa agizo la Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA) ili kuchunguza hali halisi ya lugha ya kufundishia ilivyo mashuleni. Walitoa maelezo ya kina kuhusu namna kiwango cha ufahamu wa lugha ya Kiingereza cha wanafunzi wa shule za sekondari kilivyokuwa kimeporomoka. Utafiti huu ni mmoja wa tafiti za awali kabisa zilizotoa ushahidi wa kimaandishi wa hali ya lugha iliyokuwa ikilalamikiwa. Utafiti huu ulithibitisha wasiwasi uliokuwapo kwamba kulikuwa na tatizo kubwa la lugha ya kufundishia katika shule za sekondari. Baadhi ya ushahidi huo wa

kimaandishi umeonyeshwa hapa chini. Ushahidi wa kwanza ni dondoo kutoka katika andiko la mwanafunzi wa mwaka wa kwanza wa mafunzo ya ualimu:

Mfano 1: Dondoo kutoka andiko la mwalimu-mwanafunzi wa mwaka wa kwanza:

People do deffer aoulding to many things e.g. some are slender wind other's are fart. some have tight have other's her dark have. Some got goat skin, others bloach, some are man some are women. baat in many ways' they boardy of are tck. olways of as an beully olly very much o the some plat. ower bone mark the fram wrk fo the bod's ower as wary as ower bones are hart. i ach one of as mothe's two 200 bones. all ower bones mark the skelytone (Mlama na Matteredu, 1978: 16-17).

Mwanafunzi huyu angehitimu baada ya mwaka mmoja; kisha angetarajiwa kufundisha Kiingereza katika shule ya msingi. Aina ya Kiingereza anachokitumia katika mwaka wa kwanza hakina uwezekano mkubwa wa kubadilika na kufikia kiwango ambacho kitamwezesha kufundisha vizuri lugha hii.

Katika mfano unaofuata, watafiti hawa waliuliza swali: “How will your secondary education be of use to you and to Tanzania?” (yaani, “Elimu yako ya sekondari itakunufaishaje wewe na nchi yako Tanzania?”) Mwanafunzi mmoja wa Kidato cha Pili akajibu ifuatavyo:

Mfano 2: Jibu la mwanafunzi wa Kidato cha Pili kwa Kiingereza

My name secondary education is a treal secondary school for education in Dodoma region in Tanzania.

The student are paying fees this school is not spend the sam thing for the education off like the subject for year (Mlama na Matteredu, 1978: 39).

Mwanafunzi mmoja wa Kidato cha Tatu aliulizwa swali hilo kwa Kiingereza, nalo jibu lake lilikuwa kama ifuatavyo:

Mfano 3: Jibu la mwanafunzi wa Kidato cha Tatu kwa Kiingereza

In my secondary education used to find the political in swahili. I dont know why dont you find all subjects in secondary in Swahili. They find others in swahili others in English. I think if the subjects we can find in swahili the secondary it is their happy to enjoed the subject except eny reason (Mlama na Matteredu, 1978: 40).

Mwanafunzi huyohuyo aliulizwa tena swali hilo kwa Kiswahili: “Unafikiri elimu ya sekondari utakayopata itakunufaishaje wewe na nchi yako Tanzania?”

Jibu la mwanafunzi huyo kwa Kiswahili lilikuwa:

Mfano 4: Jibu la mwanafunzi wa Kidato cha Tatu kwa Kiswahili

Elimu nitakayopata katika shule ya sekondari itaninufaisha mimi pamoja na taifa langu. Nitashiriki kikamilifu katika kazi ya kujitolea nafsi yangu kuondoa ujinga, magonjwa, nitashiriki kikamilifu kuwafundisha wazee ambao hawakupata nafasi ya kusoma (Mlama na Matteredu, 1978: 39-40).

Mifano hii inaonyesha si tu jinsi wanafunzi wanavyofanya vibaya pindi wanapotakiwa kujibu kwa Kiingereza, lakini pia jinsi wanavyofanya vizuri pindi wanapotakiwa kujibu kwa Kiswahili. Mlama na Matteredu (1978) waliendelea kuonyesha jinsi waalimu (T) na wanafunzi (P) walivyojaribu kuwasiliana katika mchakato wa kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia.

Mfano 5: Mawasiliano ya darasani

T: What do you stand when we say animals of the forest?

T: What the meaning of decided?

P: Decided means to ask others

T: Who can use in a good sentence a word decided?

P: Our teacher decided all children come in the morning to school.

T: Good. What the meaning of a well?

P: A place which water are not walking.

T: The word clapped (anatomka: /krapt/). It is the past tense of which word?

T: Understood class?

T: Quiet please (anatomka: /kwait pliis/).

P: Clapped is the past tense of clap (anatomka: /krap/)

(Chanzo: Mlama na Mattered, 1978: 19).

Katika *Mfano 5*, mwalimu anatumia sentensi zisizo sahihi za Kiingereza, tena hafanyi juhudi zozote za kusahihisha sentensi zisizo sahihi za wanafunzi kwa sababu aweza kuwa ama hatambui makosa hayo au hana hakika kuwa sentensi iliyo sahihi ni ipi. Mlama na Mattered (1978) walibashiri kwamba, kadri muda utakavyopita, hali hii ya waalimu wasio na ujuzi wa Kiingereza kulazimishwa kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia itasababisha kutokea kwa mazingira ya waalimu hao kuwarithisha wanafunzi Kiingereza chao kibovu. Ili kuzuia kutokea kwa mazingira hayo, walipendekeza kubadilishwa kwa lugha ya kufundishia kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili, nayo lugha ya Kiingereza ifundishwe vizuri mashuleni kama somo.

2.2 Tume ya Rais

Ili kukabiliana na hali ya kutoridhishwa na kiwango cha elimu kilichokuwapo katika jamii, mnamo Novemba 1980 Serikali ya Tanzania iliunda Tume ya Rais ili kuchunguza mfumo wa elimu nchini Tanzania na kupendekeza namna unavyoweza kuboreshwa. Tume hiyo iliongozwa na Mhe. Makweta (MB), nayo katika baadhi ya maandiko imekuwa ikitajwa kama Tume ya Makweta (1982, 1983). Tume ilitumia jumla ya wiki 16 kufanya uchunguzi wake na kuandaa rasimu ya ripoti ambayo iliwasilishwa kwa Rais mnamo Machi 1982 (*Mfumo wa Elimu ya Tanzania: Ripoti na Mapendekezo, 1982*). Tume ilifanya uchunguzi wa kina katika mikoa 16 ya Tanzania Bara na kuwasaili watu mbalimbali waliokuwa na nyadhifa za kiutendaji katika taasisi za serikali na zisizokuwa za kiserikali. Baadhi ya maofisa waliosailiwa walikuwa ni maofisa wa elimu wa mikoa na wilaya, wakuu wa shule – za msingi na sekondari, wakuu wa vyuo vya mafunzo ya ualimu, wakurugenzi wa Taasisi ya Ukuzaji wa Mitaala na wale wa Baraza la Mitihani la Tanzania na Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima, Mkurugenzi Mkuu wa Shirika la Uchapishaji Tanzania, Katibu Mkuu wa Jumuiya ya Kikristo Tanzania, Katibu wa Chama cha Wazazi Tanzania, Katibu wa Tume ya Huduma kwa Walimu (UTS), na watu wengine wengi binafsi.

Suala la lugha ya kufundishia halikuwa kwenye hadidu za rejea za Tume (bila shaka halikuwa suala muhimu kwa mtazamo wa serikali). Hata hivyo, katika kuchunguza namna ambavyo elimu ingeweza kuboreshwa, Tume ilibaini kuwa suala la lugha ya kufundishia lilikuwa haliepukiki. Kuhusu suala la lugha, Tume iliona kwamba nchi nyingine zilikuwa zikifanya juhudi kubwa ya kutumia lugha zao za taifa kama lugha za kufundishia. Katika rasimu ya ripoti yake, Tume ilisema:

Ili taifa liweze kukuza na kuendeleza utamaduni wake na kurahisisha ufahamu wa wananchi wengi wa masomo katika ngazi za elimu baada ya elimu ya msingi bila kipingamizi cha lugha za kigeni, inapendekezwa kwamba:

Wizara ya Elimu, kwa kutumia vyombo vyake – Taasisi ya Ukuzaji wa Mitaala, Vyuo Vikuu na kwa ushirikiano na Baraza la Kiswahili la Taifa, ifanye mipango thabiti ya kuziwezesha shule na vyuo vyote nchini kufundisha masomo yote kwa kutumia Kiswahili kuanzia kidato cha kwanza, (cha mfumo wa sasa wa elimu ya sekondari) ifikapo mwezi Januari 1985 na Chuo Kikuu kuanzia mwaka 1992 (Ripoti/Mapendekezo ya Tume ya Rais, 1982: 209).

Pendekezo hili ambalo lilikuwa katika rasimu ya kwanza ya ripoti (Tume ya Rais, 1982) liliondolewa katika rasimu ya mwisho na katika toleo rasmi la ripoti (Tume ya Rais, 1983) kwa sababu lugha haikuwa mojawapo ya hadidu za rejea za Tume. Pendekezo la Tume ya Rais lililo katika rasimu ya ripoti (Tume ya Rais, 1982) la kubadilisha lugha ya kufundishia katika ngazi za elimu baada ya elimu ya msingi kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili

lilizingatia matokeo ya uchunguzi wa hali halisi waliyokutana nayo katika mfumo wa elimu nchini. Kupuuza hali hii halisi katika rasimu yake ya mwisho/toleo rasmi (Tume ya Rais, 1983) kumedhihirisha wazi kuwapo kwa dosari kati ya sera rasmi ya lugha na kile kinachofanyika darasani. Kwa maneno mengine, serikali ama haikuyaamini matokeo ya watafiti Watanzania, wataalamu wa elimu na vilevile wajumbe waliokuwa katika Tume yake yenyewe, au haikuyapenda mapendekezo hayo. Vyovyote iwayo, serikali ilibaki kimya kwa zaidi ya mwaka mmoja baada ya kupokea ripoti ya Tume; na hatimaye ilipotoa kauli yake mnamo Agosti 1983, kauli hiyo ilisema kwamba Kiingereza kingeendelea kuwa lugha ya kufundishia katika ngazi za elimu baada ya elimu ya msingi. Msimamo wa serikali kuhusu suala la lugha ya kufundishia wakati huo ulipingwa sana na wataalamu wa lugha na pia wataalamu wa elimu kutoka Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (Trappes-Lomax, Besha na Mcha, 1982; Lwaitama na Rugemalira, 1990; Rubagumya, 1990, 1991,

Kuelekea mwishoni mwa mwaka 1983, serikali, kupitia Wizara ya Elimu, iliomba ushauri kutoka kwa Baraza la Uingereza (*British Council*) kutaka kujua tatizo la lugha lilikuwa limefikia kiwango gani. Baraza la Uingereza lilitikia kwa kumwagiza Dk. Clive Criper, mwanaisimu kutoka Chuo Kikuu cha Edinburgh, na Bill Dodd, mtawala mwenye uzoefu mkubwa kuhusu Tanzania, kufanya utafiti kuhusu tatizo la lugha ya Kiingereza katika mfumo wa elimu wa Tanzania.

2.3 Criper na Dodd

Kama sehemu ya utafiti wao, Criper na Dodd walitoa majaribio ya kujaza nafasi zilizoachwa wazi katika matini fupifupi kwa wanafunzi wa taasisi mbalimbali za elimu nchini Tanzania mwaka 1984 na kupata matokeo yaliyofanana kabisa na yale ya utafiti wa Mlama na Mattered uliofanyika miaka saba nyuma. Katika utafiti wao kuhusu viwango vya usomaji kwa wanafunzi wa Kitanzania katika ngazi zote za elimu, walisema:

Karibu 10% tu ya wanafunzi wa Kidato cha Nne ndio walio katika kiwango ambacho wanaweza kutarajiwa kuanza kufundishwa kwa Kiingereza...

Kama isingekuwa kwa ukweli kwamba sehemu kubwa ya ufundishaji unafanywa kwa Kiswahili... ni vigumu kuona ni kwa namna gani elimu yo yote ya kweli ingewafikia wanafunzi hasa wa madarasa ya chini ya sekondari...

Pungufu ya 20% ya wanafunzi wa Chuo Kikuu waliotafitiwa walikuwa katika kiwango ambacho ingewawia rahisi kusoma walau vitabu rahisi sana vilivyohitajika kwa masomo yao ya kitaaluma (Criper na Dodd, 1984: 14, 16, na 43) [Tafsiri ni yangu.].

Wakizungumzia kiwango cha ufahamu wa lugha ya Kiingereza katika shule za sekondari wakati huo, walisema kwamba kilikuwa:

... hakifai kabisa kufundishia na kujifunzia masomo mengine kiasi kwamba tunahisi kuwa Wizara ya Elimu haipaswi kusubiri – uamuzi hauna budi kufanywa sasa, utakaowezesha kuongeza mapema kiwango cha ufahamu wa Kiingereza. Tatizo hili halina budi kushughulikiwa kwa dharura badala ya kutumia muda mrefu kutafuta ufumbuzi wake [Criper na Dodd, 1984: 72] [Tafsiri ni yangu.].

Ingawa Criper na Dodd walipata matokeo yaliyofanana na yale ya Mlama na Mattered (1978) na vilevile yale ya Tume ya Rais (1982), pendekezo lao lilikuwa tofauti mno. Baada ya kuona kuwa Kiingereza hakikufaa kuwa lugha ya kufundishia nchini Tanzania, Criper na Dodd (1984) si tu kwamba walishauri bayana kuwa Kiingereza hakina budi kufufuliwa, lakini vilevile walishauri kuwa Kiingereza hakina budi kuwa lugha pekee inayozungumzwa shuleni. Walisema:

- i. ni muhimu kwamba shule zote, si chache tu, zianzishe kampeni ya kufanya Kiingereza kitumiwe katika mazingira ya shule;
- ii. waalimu wasipolazimika kuboresha maarifa yao ya Kiingereza na kukitumia, wao wenyewe hawatakuwa tayari kukitumia nje ya darasa kwa wanafunzi;

- iii. ni... muhimu kwamba vikao vya waalimu na mawasiliano mengine kati ya mkuu wa shule na waalimu wenyewe yafanywe kwa Kiingereza;
- iv. shule zote hazina budi kuombwa kuandaa na kukusanya mpango wa kubadilisha mazingira ya lugha ya shule kutoka Kiswahili kwenda Kiingereza; na
- v. shughuli za ziada za masomo kama vile midahalo, kuzungumza katika hadhara, kuimba (kwa Kiingereza), uandishi wa tamthiliya, hazina budi kuanzishwa kwa wanafunzi katika shule zote (Criper na Dodd, 1984: 36) [Tafsiri ni yangu.].

Kisha walipendekeza kuwepo na mpango – Mpango wa Kusaidia Ufundishaji wa Lugha ya Kiingereza (*the English Language Teaching Support Project, ELTSP*) – ambao utatekeleza mipango ya kufufua lugha ya Kiingereza. Mpango huu ulifadhiliwa na serikali ya Uingereza kwa sharti kwamba Kiingereza kiendeleo kuwa lugha ya kufundishia. Matokeo ya mpango huu yatajadiliwa baada ya kujadili utafiti mwingine kuhusu maarifa ya kusoma ya wanafunzi wa shule za sekondari nchini Tanzania.

2.4 Roy-Campbell na Qorro

Roy-Campbell na Qorro (1987) walifanya utafiti kuanzia mwaka 1986 hadi 1987 ili kubaini kiwango cha maarifa ya kusoma waliyo nayo wanafunzi. Ingawa Criper na Dodd walionyesha kuwa kiwango cha maarifa ya kusoma ya wanafunzi katika mfumo mzima wa elimu kilikuwa chini sana ya kile kinachokubalika kimataifa, hawakuonyesha kwamba wanafunzi wa shule za sekondari walitakiwa kusoma kwa kiwango gani na kwamba walikuwa wakikidhi vigezo hivyo kwa kiwango gani. Kipengele kimojawapo cha tatizo hilo kilikuwa ni maarifa au uwezo mdogo wa kusoma kwa Kiingereza. Ilichukuliwa kwamba, awali ya yote, ni lazima kubainisha ujuzi wa kusoma walio nao wanafunzi na mambo yapi yalisaidia au kukwamisha kukua kwa ujuzi huo. Mojawapo ya mambo yaliyoathiri kukua na kuboreka kwa ujuzi wa kusoma ulikuwa ni uwezo wa kusomeka wa vitabu vya kiada. Hii inamaanisha kiwango cha ugumu wa lugha iliyotumiwa katika vitabu husika vya kiada kwa kuzingatia aina ya wasomaji wake. Kulikuwa na viwango vitatu vilivyobainishwa:

- *kiwango huru* – kiwango ambacho wanafunzi wanaweza kusoma na kuelewa kitabu cha kiada kwa msaada wa mwalimu;
- *kiwango cha kuelekezwa* – kiwango ambacho wanafunzi wanaweza kuelewa kitabu cha kiada kama tu watasaidiwa na mwalimu; na
- *kiwango cha kukata tamaa* – kiwango ambacho wanafunzi huwiwa vigumu kuelewa kitabu cha kiada licha ya kusaidiwa na mwalimu (kwa kuwa kuna vikwazo vingi mno vya lugha kwa mtu kuweza kuelewa).

Kutokana na utafiti huu, ilibainika kwamba hadi 95% ya wanafunzi katika shule za sekondari Tanzania walikuwa katika kiwango cha kukata tamaa ukizingatia aina ya vitabu walivyotakiwa kusoma. Suala la ukosefu, au upatikanaji wa vitabu na kiwango ambacho wanafunzi walitakiwa kusoma, halikuwa na maana sana katika mazingira haya ambamo kiwango cha maarifa ya wanafunzi katika kusoma kilikuwa ni cha chini vibaya mno. Watafiti hawa walishauri kuwa Kiingereza hakina budi kufundishwa kwa ufanisi kama somo, nayo lugha ya kufundishia haina budi kubadilishwa kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili ili kuwawezesha wanafunzi kujenga maarifa yao ya kusoma kwa Kiswahili kwanza kabla ya kuendeleza maarifa yao ya kusoma kwa Kiingereza.

2.5 Mpango wa Kusaidia Ufundishaji wa Lugha ya Kiingereza (MKULUKI)

Kama ilivyotajwa awali, Cripser na Dodd walipendekeza utafutwe ufumbuzi wa dharura wa kuongeza viwango vya ufahamu wa lugha ya Kiingereza. Pendekezo hilo lilizaa kile kilichoitwa *the English Language Teaching Support Project* (yaani, Mpango wa Kusaidia Ufundishaji wa Lugha ya Kiingereza), ambao ulianza shughuli zake mwaka 1986. Lengo la mpango huu lilikuwa ni kuhamasisha programu za usomaji ili kuongeza uwezo wa wanafunzi wa shule za sekondari kusoma kwa Kiingereza. Katika mwaka wake wa sita, ripoti ya usimamizi wa mpango huo (Simmonds, Kivanda na Kazaura, 1991) ilieleza kwamba mpango huu ulisambaza vitabu vya masomo ya shule za sekondari, vitabu vya maktaba vinavyotumiwa madarasani, kamusi, na vitabu vya kiada zaidi ya 500,000 katika shule za sekondari 234; na kufanya semina na warsha zaidi ya 200 kwa waalimu, wakuu wa shule, na wakaguzi wa elimu. Ripoti hiyo iliendelea kusema:

Matokeo ya Kidato cha Pili kwa mwaka 1989 na 1990 yameboreka kutoka kiwango cha juu cha Daraja F hadi kiwango cha juu cha Daraja E au kiwango cha chini cha Daraja D, nacho kiwango cha wastani cha maarifa ya kusoma ya wanafunzi kimeongezeka kwa ngazi tatu hadi Daraja E. Kiwango cha wastani cha matokeo ya Kidato cha Tatu ni Daraja D. Matokeo ya Kidato cha Nne yameboreka na kupanda kutoka kiwango cha katikati cha Daraja D hadi kiwango cha juu kabisa cha Daraja D kwa shule za sekondari za serikali, na kiwango cha katikati cha Daraja D kwa shule za binafsi (Simmonds, Kivanda na Kazaura, 1991: 18) [Tafsiri ni yangu].

Juhudi za kufufua Kiingereza zinaonyesha kwamba baada ya miaka sita, kiwango cha maarifa ya kusoma ya wanafunzi kiliongezeka kwa wastani wa madaraja matatu; nacho kiwango cha juu kabisa kilichofikiwa kilikuwa ni kiwango cha juu kabisa cha Daraja D kwa shule za serikali na kiwango cha katikati cha Daraja D kwa shule za binafsi. Hata hivyo, katika Daraja D, maarifa ya kusoma ya wanafunzi bado ni duni mno; ni daraja ambalo bado Kiingereza hakifai kutumiwa kama lugha ya kufundishia.

Ni muhimu kufahamu ukubwa wa tatizo la lugha ya Kiingereza katika mfumo wa elimu nchini Tanzania kabla ya kuweka matarajio makubwa katika Mpango wa Kusaidia Ufundishaji wa Lugha ya Kiingereza (MKULUKI) au mpango mwingine wa aina hiyo. Uwezo wa MKULUKI kuongeza au kutoongeza kiwango cha maarifa ya kusoma ya wanafunzi ili kuwawezesha kuhimili kusoma vitabu vya kiada vya Kiingereza unaweza kuelezwa kutoka katika ripoti ya usimamizi wa mpango huo:

Ni suala la mjadala iwapo kiwango cha wastani cha maendeleo [ya wanafunzi kilichofikiwa kutokana na mpango huu] kinatosha kuwapa maarifa ya lugha yanayohitajika kwa elimu ya sekondari, lakini hicho ndicho kiwango cha juu kabisa kiwezacho kutarajiwa katika mazingira magumu wanayokumbana nayo waalimu na wanafunzi katika shule nyingi za sekondari nchini Tanzania (Simmonds, Kivanda na Kazaura, 1991: 18-19) [Tafsiri ni yangu].

Waliokuwa wakisimamia mpango huu walipokiri kwamba maarifa ya wanafunzi ya Daraja D “ndicho kiwango cha juu kabisa kiwezacho kutarajiwa” baada ya miaka sita ya juhudi kabambe za pamoja, ilionyesha kwamba tatizo la lugha lilikuwa ni kubwa kuliko ambavyo Cripser na Dodd, maofisa wa serikali na maofisa wa Baraza la Uingereza walivyotazamia. Ama kuhusu ‘mazingira magumu wanayokumbana nayo waalimu na wanafunzi katika shule nyingi za sekondari nchini Tanzania’, watafiti wa Kitanzania wakati wote wamekuwa wakitambua kuwapo kwa mazingira hayo magumu na wanaamini kuwa pasipo kufanya mabadiliko kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili, hakuna mpango wa namna iwayo yote uwezao kutatua tatizo la lugha ya kufundishia na kuporomoka kwa ufahamu wa lugha ya Kiingereza nchini Tanzania. Maofisa wa MKULUKI, baada ya kutambua kuwa mpango huo haukuleta matokeo yaliyotazamiwa, walishauri kwamba mkazo uwekwe katika elimu ya shule ya msingi. Msimamo kuhusu lugha ya kufundishia uliomo katika sera mpya inayopendekezwa bila shaka ni matokeo ya ushauri huo wa kuweka mkazo katika elimu za

msingi. Hata hivyo, inatia shaka iwapo twaweza kutazamia makubwa kwa kuweka mkazo katika ngazi ya elimu ya shule ya msingi kwani, kwa kulinganisha na shule za sekondari, mazingira ya ujifunzaji na ufundishaji katika shule za msingi ni magumu zaidi, idadi ya shule za msingi ni karibu mara kumi zaidi ya idadi ya shule za sekondari, baadhi ya shule hizo ziko katika maeneo ya mbali sana, tena zikiwa na uhaba mkubwa sana wa rasilimali.

2.6 Tafiti za baada ya MKULUKI

Utafiti mwingine kuhusu lugha ya kufundishia na kujifunzia nchini Tanzania ulifanywa na Rubagumya, Jones na Mwansoko (1999) kwa agizo la Baraza la Uingereza. Matokeo ya utafiti huo yanaonyesha kuwa si wanafunzi tu, bali waalimu pia, wana matatizo ya kujieleza kwa Kiingereza. Tukio mojawapo lililoshuhudiwa darasani linaonyesha mawasiliano yafuatayo kati ya mwalimu (T) na wanafunzi (SS) wakati wa somo la Biolojia katika Kidato cha Tatu, yaani, mwaka wa tatu wa elimu ya sekondari:

Mfano 6: Mawasiliano ya mwalimu na wanafunzi katika somo la Biolojia:

T: *When you go home put some water in a jar, leave it direct on sun rays and observe the decrease of the amount of water. Have you understood?*

SS: (kimya)

T: Nasema, chukua chombo, uweke maji na kiache kwenye jua, maji yatakuwaje?

SS: Yatapungua.

T: Kwa nini?

SS: Yatafyonzwa na mionzi ya jua.

(Rubagumya, Jones na Mwansoko, 1999: 17)

Mfano wa 6 unaonyesha kwamba Kiingereza cha mwalimu si rahisi kueleweka; mafundisho yake yanaeleweka vizuri zaidi yanapotolewa kwa Kiswahili. Ni vigumu kusema iwapo kinachosababisha kimya cha wanafunzi ni ugumu wa mafundisho ya mwalimu au uelewa mdogo wa wanafunzi. Hata hivyo, si vigumu kuelewa kwa nini kuna waalimu wa aina hii. Bila shaka mwalimu huyu atakuwa ni mmoja wa wale waliokuwa wanafunzi wakati wa utafiti wa Mlama na Mattered mwaka 1977. Watafiti hao walishauri kwamba hapana budi kubadili lugha ya kufundishia kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili, nacho Kiingereza kifundishwe kwa ufanisi kama somo shuleni. Aidha, walibashiri kwamba kuendelea kutumia Kiingereza kuwa lugha ya kufundishia kutaathiri vibaya ufundishaji wa Kiswahili na Kiingereza.

Katika utafiti mwingine, Qorro (1999) alilenga kuchunguza namna za uandishi wa wanafunzi wa shule za sekondari na jinsi shule hizo zilivyowaandaa kupata maarifa ya uandishi yanayohitajika kwa elimu ya juu. Ilibainika kwamba wanafunzi walio wengi katika shule za sekondari walikuwa wakikaa tu na kunakili *notisi* za mwalimu kutoka ubaoni (Qorro, 1999). Katika sehemu ambazo mwandiko wa mwalimu haukuwa ukionekana vizuri, wanafunzi hawakuuliza, bali walinakili tu maneno kimakosa na hawakuonekana kuwa na uwezo wa kutofautisha maneno yaliyoandikwa kwa usahihi 8ay ale yaliyokosewa, kama inavyoonyeshwa katika dondoo hapa chini:

Mfano 7: Dondoo kutoka notisi za somo la Historia za mwanafunzi wa Kidato cha Tatu:

EXPANSION OF STATE SYSTEM

By the end of 18th some of the States had become being sertralised king doms. By the middle of 19th C states such as Buganda, Bunyoro, Ankole, Rwanda and Burundi had become powertul through trident and military conquest.

The relation at production in the states was feudal. The forms of these relation varied from one area to another in the interlacustrine area the powerholder was based on his ownership and control over land the major means of production. The ruling classes (feudal lords) apportioned arable land to the peasants. From the feudal lords collected tribute. The Nyarubanja system in Karagwe, and Nyunjo and Busolo system in Buganda were variations at these feudal relations.

Another form of feudal relation was Ubagabice which developed between the Tutsi and Hutu in Rwanda, Burundi, and Buha. Here feudal practice revealed cattle ownership. The Tutsi would own some of the cattle of a Hutu family. Land lord (master) owned mass cattle and his subject was called Mugabbi (Chanzo: Qorro, 1999: 151).

Waalimu walipoulizwa kwa nini wanafunzi hawakuambiwa kuandaa *notisi* zao wenyewe, walisema kwamba wanafunzi hawawezi kusoma na kuelewa vitabu vilivyopendekezwa; hivyo basi, kunakili *notisi* za mwalimu ndiyo namna pekee waliyokuwa nayo. Mwanafunzi ambaye dondoo hili limetolewa katika *notisi* zake alikuwa katika mwaka wa tatu wa elimu ya sekondari. Alikuwa na mwaka mmoja tu mbele kabla ya kuhitimu elimu ya sekondari. Kama aliendelea na kuwa mwalimu wa shule ya msingi, kama yule aliyetajwa katika utafiti wa Mlama na Matheru, wanafunzi wake wana uwezekano wa kurithi Kiingereza chake hiki. Hivyo basi, maarifa duni ya Kiingereza huendelea kurithishwa kizazi hadi kizazi katika mfumo wa elimu.

3.0 TAFITI ZA KARIBUNI ZAIDI

Katika miaka ya 2000 utafiti zaidi umefanywa kuhusu lugha ya kufundishia. Roy-Campbell (2001) alichunguza, katika nchi zilizokuwa makoloni, uhusiano uliopo baina ya lugha ya kufundishia na aina ya maarifa yanayotolewa mashuleni, nani huamua lugha ipi iwe lugha ya kufundishia mashuleni, vigezo vinavyotumiwa katika kufikia uamuzi huo na athari za uamuzi huo kwa uzalishaji wa maarifa. Anazungumzia balaa la elimu ya kimagharibi katika Afrika, elimu ambayo imekuwa ikifanya juhudi ya kutengeneza watu wenye itikadi ya kuzungumza lugha moja tu. Anabainisha kwamba wakati wote wa utawala wa kikoloni, elimu ya juu maana yake ilikuwa ni kuachana na lugha za wenyeji na kutumia lugha ya Ulaya. Itikadi hii, anasema, imeota mizizi katika nchi huru za Kiafrika kiasi kwamba katika maeneo mengi ya mijini, watoto hawazungumzi lugha za Kiafrika. Hii ni kwa sababu, wakiwa shuleni, hawahamasishwi kutumia lugha zao za asili; na baadhi ya wazazi, hususani wasomi, hawahamasishi ipasavyo kutumia lugha zao za asili wanapozungumza na watoto wao, bali huzungumza nao kwa Kiingereza, Kifaransa au Kireno. Anatoa mfano wa vijana wa Zimbabwe ambao wana mtazamo unaoshusha hadhi lugha za Kiafrika. Mitazamo hii ya kushusha hadhi lugha za Kiafrika wanayo pia baadhi ya vijana wa Kitanzania, hususani katika ngazi ya elimu ya juu, kama ilivyoonyeshwa katika utafiti wa Halvorsen (2008). Iwapo mfumo wa elimu unazalisha wahitimu wenye mtazamo unaoshusha hadhi lugha zao, ni jambo la kujiuliza: wahitimu hawa hupewa mafunzo na elimu kwa ajili ya kumtumikia nani?

3.1 Utafiti wa Kadeghe

Kadeghe (2003) anazungumzia utafiti alioufanya mwaka 2000, kama sehemu ya masomo ya shahada yake ya uzamivu. Lengo la utafiti huo lilikuwa ni kuchunguza ufaulu wa wanafunzi kitaaluma katika majaribio yaliyofanywa kwa Kiingereza (T1), kwa Kiswahili (T2), au kwa Kiswahili na Kiingereza (T3), ili kuona kwamba wangeweza kufanya vizuri zaidi katika jaribio lipi. Akirejelea matokeo ya utafiti wake, Kadeghe (2003: 175) anaeleza kwamba

uwezo wa wanafunzi kujifunza kwa Kiswahili pekee ulikuwa ni duni kama tu ilivyokuwa pindi Kiingereza pekee kilipotumiwa. Anashauri kuwa lugha zote mbili – Kiswahili na Kiingereza – hazina budi kutumiwa; yaani, kwa kuchanganya lugha zote mbili, mchakato anaouita kubadili msimbo (*code-switching*). Hata hivyo, ikumbukwe kwamba Kadeghe alitumia istilahi za Kiswahili katika kufundisha, kama anavyosema: “Utafiti huu ulichunguza istilahi hizi mpya zilizoundwa ili kuona ni kwa jinsi gani zingeweza kutumiwa kwa ufanisi iwapo Kiswahili kitatumiwa kama lugha ya kufundishia katika shule za sekondari miaka ijayo” (Kadeghe, 2003: 179) [Tafsiri ni yangu.]. Kwa hakika, istilahi hizi mpya za Kiswahili zilikuwa ngeni kwa waalimu na wanafunzi; hivyo basi, katika hali ya kawaida, iliwawia vigumu kuzielewa, kama asemavyo Kadeghe (2003):

... waalimu walipoelekezwa kutumia istilahi za Kiswahili zilizopitishwa na Baraza la Kiswahili la Taifa, wanafunzi walilalamika, wakimwomba mwalimu wao ama kutafsiri istilahi husika kwa Kiingereza au kubadili lugha na kutumia Kiingereza tu. Baadhi ya waalimu walipoombwa kujibu maswali ya dodoso, ambamo waliombwa kufasili istilahi mbalimbali za fizikia za Kiswahili kama vile *eevusha*, *usogevu*, *gimbakiwi*, na kadhalika, 99% walishindwa kufanya hivyo – hali iliyoonyesha kuwa istilahi za Kiswahili hazina budi kufunzwa kama tu zilivyo istilahi za Kiingereza (Kadeghe, 2003: 197) [Tafsiri ni yangu.].

Kwa matokeo haya, Kadeghe (2003) anashauri kwamba, kwa kuwa istilahi za Kiswahili ni ngumu, kama zilivyo istilahi za Kiingereza, ufundishaji hauna budi kufanywa kwa kubadili msimbo (au kuchanganya Kiswahili na Kiingereza).

3.2 Utafiti wa Puja

Puja (2003) alifanya utafiti uliohusisha wanafunzi wa kike wa Kitanzania wa mwaka wa pili wa shahada ya kwanza katika kampasi tatu za vyuo vikuu vya Tanzania: Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, sehemu ya Mlimani; Chuo Kikuu Kishiriki cha Sayansi za Tiba cha Muhimbili; na Chuo Kikuu cha Kilimo cha Sokoine. Miongoni mwa mambo mengine, alitaka kuchunguza uzoefu wa wanafunzi hawa katika masomo yao ya shahada ya kwanza, matarajio yao baada ya kuhitimu, na jinsi wanavyopata kuelewa wajibu wao kama wanawake katika elimu ya juu. Kuhusu maarifa ya lugha waliyo nayo wanafunzi, Puja (2003) anasema kwamba waalimu wote 22 aliwasaili walidai kuwa maarifa duni ya mawasiliano kwa Kiingereza ni mojawapo ya matatizo matatu yanayochangia wanafunzi kukaa kimya darasani, na, kwa jumla, kuwa na uelewa duni na utendaji duni kitaaluma. Wengi wa wanafunzi wa shahada ya kwanza waliohusika katika utafiti wake walipendelea kusailiwa kwa Kiswahili, na walio wengi walidai kwamba huzungumza Kiswahili nyumbani hata kama lugha yao ya kwanza ilikuwa tofauti. Wanafunzi wawili tu kati ya 73 aliwasaili ndio waliodai kuwa huzungumza Kiingereza nyumbani.

Ama kuhusu masomo yao darasani, mwanafunzi mmoja wa kike wa fani ya uhandisi alitoa maoni yake kwa Kiswahili, akisema:

Tunatakiwa kufanya mazoezi mengi ya vitendo katika maabara: *demetermetres*, *voltmeter* / *speedometers*... Lakini mara nyingi tunayaandika hayo... bila kuelewa chochote... mtu anachukua data... anaunganisha nyaya za umeme, anaandika matokeo, lakini haelewi lengo la kile anachokifanya na hatambui hivyo hadi anafanya uchambuzi na kuandika ripoti. Mtu hawezi kuandika ripoti mwenyewe; kwa hiyo, tuna hiki kitu kinachoitwa *madesa*, ambacho kinamaanisha kunakili... Baadhi ya waalimu kila mwaka wanatoa maelekezo yaleyale kwa ajili ya mazoezi ya vitendo katika maabara, hawabadilishi. Tunachukua makaratasi ya miaka ya nyuma na kunakili. Hii inamaanisha kwamba hatujifunzi chochote. Tunabadilisha tu tarakimu, kwa mfano, tuseme za mkondo umeme, na tunaweza kutumia njia nyingine ya kukokotoa majibu lakini tunanakili kanuni ileile na tunaandika tarakimu zetu wenyewe badala ya zile za zamani. Kwa njia hii, kwa kweli hatujifunzi chochote kwenye mazoezi haya ya vitendo katika maabara (Puja, 2003: 123).

Badala ya wanafunzi wa chuo kikuu kunakili *notisi* za zamani na kuzikariri kwa ajili ya mitihani, Puja anashauri kwamba hatua mahususi hazina budi kuchukuliwa ili

kuhamasisha kutumia Kiswahili kama lugha ya kufundishia na kufundisha Kiingereza kwa ufanisi kama lugha muhimu.

3.3 Utafiti wa Mwinsheikhe

Utafiti mwingine ulifanywa na Mwinsheikhe (2003) mnamo mwaka 2002 kama sehemu ya masomo ya shahada yake ya uzamili. Mwinsheikhe alichunguza iwapo ushiriki na utendaji wa wanafunzi wa shule za sekondari katika masomo ya sayansi unaweza kuboreka iwapo Kiswahili kitatumiwa katika mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji. Utafiti huo, ambao ulihusisha wanafunzi 505 wa Kidato cha Kwanza na Kidato cha Tatu mkoani Dar es Salaam, ulitumia njia ya usaili, madodoso kwa waalimu na wanafunzi, na jaribio. Majibu yaliyotokana na usaili na madodoso yalithibitisha kuwapo kwa tatizo la lugha. Ama kuhusu jaribio, mikondo miwili kutoka kila kidato ilichaguliwa pasipo kufuata utaratibu maalumu, kisha pasipo tena kufuata utaratibu maalum, ikachaguliwa mikondo iliyotumiwa kufanyia majaribio ya utafiti na mingine ikatumiwa kwa ajili ya kupimia matokeo ya majaribio hayo. Kundi la kufanyia majaribio ya utafiti lilifundishwa somo la Biolojia kwa Kiswahili, ilhali kundi lililotumika kupimia matokeo ya majaribio ya utafiti lilifundishwa kwa Kiingereza. Ingawa wanafunzi walifanya vizuri zaidi walipofundishwa kwa Kiswahili kuliko kwa Kiingereza, walio wengi walikuwa na maoni kwamba itakuwa ni hasara kwa Tanzania kutumia Kiswahili kama lugha ya kufundishia masomo ya sayansi katika shule za sekondari kwa sababu:

- Kiingereza ni lugha ya kimataifa;
- Kiingereza ni lugha ya sayansi na teknolojia/Kiswahili hakina msamiati wa kutosha; na
- Ni gharama kubwa kufanya mabadiliko.

Maoni ya aina hii ni ya kawaida sana miongoni mwa wanafunzi wa Kitanzania na umma kwa jumla, nayo yanahitaji kuchunguzwa ili kubaini kwa nini hata watu wanaoelekea kuwa na ufahamu wa mambo huyatoa. Maoni haya yatashughulikiwa katika sehemu inayofuata tutakapojadili masuala yanayojitokeza katika tafiti zilizopitiwa. Mwinsheikhe (2003) anabainisha kuwa matokeo ya utafiti wake yanapendelea Kiswahili kitumiwe kama lugha ya kufundishia. Matokeo hayo yanaonyesha kuwa Kiswahili kitaboresha ushiriki na utendaji wa wanafunzi wa shule za sekondari katika masomo ya sayansi. Hivyo basi, anashauri yafanywe mabadiliko ya lugha ya kufundishia katika shule za sekondari kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili, nacho Kiingereza kifundishwe kwa ufanisi kama lugha ya kigeni.

3.4 Utafiti wa Rubagumya

Katika utafiti mwingine, Rubagumya (2003) alichunguza shule za msingi zinazotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia katika mikoa mitatu ya Tanzania Bara. Utafiti huo ulilenga kuchunguza: kwa nini shule za msingi zinazotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia zilianzishwa; kwa nini wazazi walichagua kupeleka watoto wao katika shule hizo; mazingira yapi ya ujifunzaji yalikuwa yakitengenezwa; nayo mawasiliano kati ya mwalimu na mwanafunzi yalikuwa na ubora upi. Je, wale walioanzisha shule za msingi zinazotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia walichochea na haja ya kutoa huduma inayohitajika? Mmiliki mmoja wa shule alikiri kwamba alichochewa na kupata faida. Alisema:

Sababu ya kuanzisha shule hii ni kupata faida. Ninatoa huduma inayohitajika sana. Kwa kuwa kiwango cha elimu kimeporomoka, wazazi wanataka watoto wao wapate elimu bora inayotolewa kwa lugha ya Kiingereza. Wako tayari kulipia huduma hii. Mimi si mfadhili, na hili si shirika linalotoa ufadhili. Niko hapa kutoa elimu bora na wazazi wako tayari kuilipia.

Ninatengeneza pesa mara kumi zaidi ya zile nilizokuwa nikipata nilipokuwa mwalimu wa shule ya sekondari (Rubagumya, 2003: 164) [Tafsiri ni yangu.].

Wakati baadhi ya shule za msingi zinazotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia zinaweza kuwa zinatoa elimu bora, kwa bahati mbaya shule nyingine hutumia mwanya wa wazazi kutaka watoto wao wapate elimu katika shule hizi kujitengenezea pesa. Rubagumya anaendelea kueleza kwamba matokeo ya utafiti yalionyesha wazi kuwa sababu kubwa iliyowachochea wazazi kupeleka watoto wao katika shule za msingi zinazotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia ilikuwa ni kujifunza Kiingereza. Masuala yahasuyo elimu bora (kama vile waalimu, vifaa, mtaala, na kadhalika) yalipewa umuhimu mdogo na wazazi. Ama kuhusu ubora wa mawasiliano, Rubagumya anasema:

Waalimu walio wengi katika shule za msingi zinazotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia kwa kiasi fulani wana sifa zinazofanana na za wenzao wa shule za msingi zinazotumia Kiswahili kama lugha ya kufundishia. Tumeona kwamba ufahamu wao wa Kiingereza una mengi ya kushangaza. Kuwatarajia wafundishe kwa ufanisi kwa kutumia lugha ya Kiingereza ni ndoto tu, kusema kweli. Kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia kunaelekea zaidi kuwa kikwazo katika kujifunza masomo kama sayansi, hisabati, sayansi ya jamii, historia, na kadhalika (Rubagumya, 2003: 165) [Tafsiri ni yangu.].

Baada ya kusema hayo, Rubagumya anatahadharisha kwamba shule za msingi zinazotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia zinatoa mchango fulani katika elimu si kwa sababu ya (bali licha ya) kufundisha kwa kutumia lugha ya Kiingereza. Anashauri kwamba serikali inaweza kufanya mabadiliko makubwa ya kuboresha elimu kwa kuwezesha kupatikana kwa rasilimali.

3.5 Utafiti wa Brock-Utne

Mnamo Agosti 2004, Brock-Utne (2007) alifanya utafiti wake madarasani nchini Tanzania kwa kuchunguza ujifunzaji utumiao lugha iliyozeleka na ujifunzaji utumiao lugha ya kigeni. Alitumia saa 20 akishuhudia masomo ya Biolojia na Jiografia yakifundishwa darasani na mwalimu yuleyule kwa Kiswahili na kwa Kiingereza. Katika ushuhudiaji wake, aliona kwamba vipindi vilivyofundishwa kwa Kiingereza vilikuwa na sifa ya wanafunzi kukaa kimya, kutoonyesha hisia, majibu ya kuitikia kwa pamoja, na mbinu za kuchangamsha wanafunzi – kama vile kunyanyuka, mwalimu kupiga michapo, kutoweza kumaliza mada kama ilivyopangwa, kuzungumza kwa tahadhari, na wanafunzi kuhofu na kuhangaika. Tofauti na sifa hizo, vipindi vilivyofundishwa kwa Kiswahili vilikuwa na sifa ya wanafunzi kushiriki kikamilifu kama vile kuuliza maswali, kujitolea kujibu maswali, mazingira ya kuburudisha, na uwezo wa mwalimu kumaliza mada kama ilivyopangwa. Aidha, alishuhudia kwamba wakati wa vipindi vilivyofundishwa kwa Kiswahili, waalimu walitumia msamiati wa kila siku, ambao wanafunzi waliuelewa vizuri, tofauti na ilivyokuwa katika utafiti wa Kadeghe (Kadeghe, 2000), ambapo waalimu na wanafunzi walitakiwa kutumia istilahi mpya za Kiswahili zilizokuwa zimeundwa.

Kupitia ushuhudiaji wa darasani, Brock-Utne anabainisha matatizo ambayo waalimu na wanafunzi hukabiliana nayo wanapotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia au kujifunzia. Aliwaomba waalimu walewale kufundisha mada ileile kwa Kiingereza kwa wanafunzi wa Kidato cha Kwanza kwa wiki moja na wiki iliyofuatia ikafundishwa kwa Kiswahili katika darasa lingine la Kidato cha Kwanza katika shule ileile. Darasa lilipofundishwa kwa Kiingereza, lilikaa kimya: hakuna mwanafunzi aliyetaka kujibu au kuuliza maswali. Wanafunzi waliadhibiwa na mwalimu, ikawapasa kusimama kwa kitambo kirefu wakati wa masomo. Darasa lilipofundishwa kwa Kiswahili, lilikuwa tofauti sana na liliwasiliana; wanafunzi wote walikuwa na shauku ya kujibu; walibishana na mwalimu; na mwalimu hakuhitaji kuwaadhibu.

Brock-Utne anaonyesha wazi kuwa kutumia lugha ambayo haikuzoeleka, yaani Kiingereza, kama lugha ya kufundishia katika shule za sekondari, hukwamisha kuelewa

maudhui ya somo kwa mamilioni ya vijana wa Kitanzania. Anaeleza kwa kina mbinu ambazo waalimu na wanafunzi huzitumia kukabiliana na kikwazo cha lugha kama vile kubadili msimbo (*code-switching*), kuchanganya msimbo (*code-mixing*) na kutafsiri kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili na kinyume chake. Anaonya kwamba, ingawa mbinu hizi husaidia wanafunzi wanapofundishwa, hatimaye hupunguza kasi ya ujifunzaji na ufundishaji na kuwazuia waalimu kuwasaidia wanafunzi kupanua maarifa yao ya lugha zinazotumiwa. Aidha, kufundishwa kwa kubadili msimbo huwa tatizo kwani mitihani hujibiwa kwa Kiingereza. Anashauri kuchagua Kiswahili kama lugha ya kufundishia, lugha ambayo imezoeleka zaidi kuliko Kiingereza, ili kuwapa uwezo wanafunzi wengi wa Tanzania ili wanapohitimu waweze kushiriki kikamilifu katika shughuli za kiuchumi, kisiasa na kijamii katika jamii ya Kitanzania.

3.6 Utafiti wa Galabawa

Katika utafiti uliofanywa na Galabawa (2004) kuhusu masuala muhimu ya sera yahasuyo uchaguzi wa lugha ya kufundishia nchini Tanzania, mtafiti alitumia mbinu ya ushuhudiaji wa uwandani na usaili kuchunguza mradi wa Elimu na Mafunzo Kamilishani ya Msingi (*Complementary Basic Education and Training, COBET*) uliofanywa mwaka 2003 katika wilaya tano za maeneo ya vijijini ambazo ni Masasi, Kisarawe, Ngara, Musoma Vijijini na Songea Vijijini. Matokeo ya ushuhudiaji huo yanaonyesha kwamba wadau – isipokuwa Benki ya Dunia, Baraza la Uingereza na tabaka aali la wanasiasa – wana ushawishi mdogo katika suala la sera ya lugha ya kufundishia. Kutokana na utafiti huo, ni wazi kwamba Watanzania walio wengi hawawezi kupata elimu ya kiwango cha juu iwapo Kiingereza kitaendelea kuwa lugha ya kufundishia. Akizungumzia masuala yanayojitokeza katika utafiti wa uwandani, Galabawa anaona kuwa kuna hisia kwamba maarifa na rasilimali zinashindwa kutiririka kwenda kwa wale wanaozihitaji zaidi, ambapo kwa kiasi fulani ni kwa sababu suala la lugha ya kufundishia katika ngazi ya elimu baada ya elimu ya msingi halijashughulikiwa kwa haki na kwa utoshelevu. Hoja ya Galabawa inaendana na msimamo wa Tume ya Rais (1982: 209) kwamba kutumia lugha ya kigeni kama lugha ya kufundishia kutawakwamisha Watanzania wengi waliohitimu elimu ya msingi kuelewa kile kinachofundishwa katika ngazi za elimu baada ya elimu ya msingi. Hali hii ni ya kweli hasa kwa wanafunzi wanaosoma katika programu ya Elimu na Mafunzo Kamilishani ya Msingi (COBET) nchini Tanzania.

Galabawa (2004) anatoa hoja kuwa haisaidii kuendelea kuichukulia elimu kama ilivyokuwa ikitolewa wakati wa ukoloni ambapo ililenga kujifunza tu kanuni na taratibu za kutumiwa baadaye katika baadhi ya shughuli rasmi za sekta ya uchumi. Badala yake, anadai, elimu haina budi kutengeneza watu wabunifu, wenye kuleta mabadiliko ambao hutumia ujuzi na maarifa waliyoyapata kujipatia kipato kwa siku zijazo, iwe ni kupitia ajira katika sekta rasmi au kwa kujijaji katika sekta isiyo rasmi (Galabawa, 2004: 31). Wakati wa utafiti wa uwandani, Galabawa alishuhudia upungufu mkubwa wa mazao ya elimu yetu kupitia waalimu na watumishi watendaji wa Mpango wa Maendeleo ya Elimu ya Msingi (MEM) katika ngazi ya wilaya. Walikuwa na upungufu mkubwa wa uwezo wa kubuni na kuleta mabadiliko. Anasema:

Waalimu na maofisa walijiona kama vijumbe tu, badala ya kujiona (na kutarajiwa na wale wanaowateua) kama wavumbuzi wa masuala ya kielimu. Hali hiyo inaelekea kutokana na ukweli kwamba waalimu hao walipata elimu yao ya sekondari kwa lugha ambayo haikuwawezesha kujifunza kibunifu.

Hawajioni kama watu walioaminiwa kufanya utafiti ambapo wanatarajiwa kufanya utafiti kwa kushirikiana na wadau wote katika shughuli zao rasmi, utafiti ambao utawezesha kuanzishwa katika maeneo husika sera pana za kimkakati zinazokubaliwa katika ngazi ya taifa (Galabawa, 2004: 33) [Tafsiri ni yangu].

Galabawa (2004) anashauri kwamba hapana budi kufanya utafiti ili kuchunguza manufaa ya moja kwa moja na yasiyo ya moja kwa moja ya kutumia Kiswahili kama lugha ya kufundishia. Anabainisha kuwa mojawapo ya manufaa hayo ni kwamba Kiswahili kikitumiwa kama lugha ya kufundishia, kina uwezekano wa kufanya watu wengi zaidi kupata elimu ya sekondari ambayo husaidia vizuri zaidi wajifunzaji kuwa na uwezo wa ubunifu na uvumbuzi kwa kutumia kwa urahisi zaidi mbinu za ufundishaji za ushirikishaji na uwasilianaji. Anazidi kushauri kwamba wanasiasa na warasimu wanaotunga sera hawana budi kufyonza au, kwa maneno mazuri zaidi, kudodosa hazina zilizopo za maarifa kuhusu masuala ya lugha ya kufundishia kwa mapana na marefu yake kitaifa na kimataifa. Aidha, anashauri kuwa watunga sera hawana budi kuepuka mwenendo wa kuchagua, tena kwa namna isiyofuata utaratibu maalumu, matokeo ya tafiti au mawasilisho yanayoshadidia kuendelea kutumiwa kwa sera zilizopo zisizoweza kufanya kazi.

3.7 Utafiti wa Malekela

Utafiti wa Malekela (2004) unalinganisha viwango vya kufaulu vya wanafunzi katika Kiswahili na Kiingereza katika Mtihani wa Taifa wa Kuhitimu Kidato cha Nne. Anaeleza kwamba ingawa viwango vya kufaulu si vizuri kwa lugha zote mbili, kiwango cha kufaulu katika Kiingereza ni kibaya zaidi, ambapo utafiti unaonyesha kuwa zaidi ya 80% ya wanafunzi walipata Daraja D au chini yake. Matokeo haya yanathibitisha matokeo ya utafiti wa Criper na Dodd (1984) na ule wa Simmonds na wenzie (1991). Malekela anaona kwamba kujifunza kwa kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia huwapa kiwewe wanafunzi walio wengi wa shule za sekondari kwani ni lugha wanayoisikia darasani tu na kwa nadra katika mazingira ya shule, licha ya kuwapo kwa sheria kali ya shule isemayo: “*SPEAK ENGLISH ONLY*” (yaani, ZUNGUMZA KIINGEREZA TU”) inayoonekana kwenye mbao nyingi za matangazo mashuleni. Malekela anakubaliana na watafiti wengine waliotangulia kwamba Kiswahili hakina budi kuwa lugha ya kufundishia katika shule za sekondari ili kufanya ufundishaji na ujifunzaji kuwa na maana.

3.8 Utafiti wa Galabawa na Lwaitama

Galabawa na Lwaitama (2005) walifanya utafiti katika shule teule za ngazi ya elimu ya sekondari nchini Tanzania. Utafiti huo linganishi ulichunguza utendaji wa wanafunzi pindi Kiswahili na Kiingereza zinapotumiwa kama lugha za kufundishia. Lengo la utafiti lilikuwa ni kubainisha ni kwa kiwango gani ujifunzaji ungerahisishwa au ungekwamishwa iwapo Kiswahili kingetumiwa kama lugha ya kufundishia katika shule za sekondari Tanzania kulinganisha na mazingira yanayotumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia. Utafiti ulitumia Kiswahili au Kiingereza kama lugha za kufundishia masomo ya majaribio kwa wanafunzi wa Kidato cha Pili waliogawanywa katika makundi mawili – kundi la kufanyia majaribio ya ufundishaji na kundi la kupimia matokeo ya majaribio hayo ya ufundishaji. Makundi hayo mawili yaliteuliwa yakiwakilisha mikondo miwili iliyo sawa ya Kidato cha Pili katika kila shule ya sekondari iliyoteuliwa kwa makusudi kushiriki katika utafiti huu. Jumla ya wanafunzi 313 wa shule nne zilizoteuliwa walishiriki katika utafiti. Kundi la kufanyia majaribio ya utafiti lilifundishwa kwa Kiswahili kwa wiki nne, nalo kundi la kupimia matokeo ya majaribio hayo lilifundishwa kwanza kwa Kiingereza kwa wiki mbili na kisha kufundishwa mada zilezile kwa Kiswahili kwa wiki mbili, hali ambayo si tofauti sana na kile kinachofanyika katika shule nyingi za sekondari nchini Tanzania ambapo waalimu

hubadili msimbo kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili au hutafsiri kila kitu wanachokifundisha. Mwishoni mwa ufundishaji huo, kundi la kufanyia majaribio ya utafiti huu lilipewa jaribio kwa lugha ya Kiswahili, ilhali kundi la kupimia matokeo ya utafiti lilipewa kwanza jaribio kwa lugha ya Kiingereza na kisha kwa Kiswahili baada ya wiki mbili za nyongeza.

Matokeo ya utafiti huu yanaonyesha kuwa, kwa jumla, alama za wastani za wanafunzi katika majaribio hayo yaliyotolewa baada ya kipindi cha ufundishaji zilikuwa ni za juu katika Kiswahili kuliko katika Kiingereza. Kwa jumla, tofauti ya alama katika kundi husika ilikuwa ni ya chini katika kundi lililofundishwa kwa Kiswahili kuliko ile ya kundi lililofundishwa kwa Kiingereza. Matokeo ya utafiti huo yanazidi kuonyesha kuwa kiwango cha chini kabisa cha alama za wanafunzi kilikuwa juu katika majaribio ya Kiswahili kuliko katika majaribio ya Kiingereza. Hali hii inamaanisha kuwa wanafunzi walewale walipofundishwa kwa Kiswahili walifanya vizuri kuliko walipofundishwa kwa Kiingereza. Utafiti huu unaonyesha pia kuwa makundi yote yalifanya vibaya katika masomo ya Biolojia na Jiografia pindi Kiingereza kilipotumiwa kama lugha ya kufundishia, na kwamba makundi hayo yalinufaika pindi Kiswahili kilipotumiwa kama lugha ya kufundishia. Watafiti hawa si tu wanashauri kubadilishwa kwa lugha ya kufundishia kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili katika ngazi ya elimu ya sekondari, bali pia wanapendekeza ufundishaji ufanywe kwa kutumia Kiswahili nchini kote na kuwe na usimamizi wa utekelezaji wake. Wanapendekeza kuwe na mchakato wa utekelezaji ambao utawezesha mabadiliko kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili kufanywa kwa awamu mwaka hadi mwaka, kwa kuanza na shule chache na kufuatiwa na mabadiliko ya nchi nzima.

3.9 Utafiti wa Vuzo

Utafiti mwingine, uliofanywa na Vuzo (2005), ulilenga kubainisha athari za kielimu zitokanazo na kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia katika shule za sekondari nchini Tanzania. Vuzo alichunguza pia mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji kwa kuzingatia lugha inayotumiwa kufundishia ili kubainisha matatizo makuu yaliyotajwa na waalimu na kukadiria ni kwa kiwango gani wanafunzi hufanikiwa kujifunza. Kwa kuwasaili waalimu, alibaini kwamba wanafunzi hupata taabu kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishiwa. Kupitia ushuhudiaji wa darasani, Vuzo alibaini kwamba waalimu, kama walivyo wanafunzi, wana matatizo ya kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia. Dondoo linalofuata hapa chini ni mfano kutoka katika kipindi cha somo la Biashara katika Kidato cha Pili ambapo mwalimu (T) na mwanafunzi (S) walikuwa wakiwasiliana.

Mfano 8: Dondoo la mawasiliano ya mwalimu na mwanafunzi darasani:

T: Goods must be remain in the store... to be ready for a changing of weather...it is a danger to sell all goods in the store...The dangerous of selling all the goods in the store... When goods are scarcity... and sales are increase... (Mwalimu anachanganya lugha ili kufafanua anachokifundisha.)

Nina maana kuwa bidhaa zikipungua...we need time for a preparation. Time to ask for a new goods...(Alipokuwa katika kufundisha, akauliza swali:)

T: How can we do before to sell all goods in the store?

S: You must be care with that changes...and making time for a preparation...

(Chanzo: Vuzo, 2005:68-69, na kufanyiwa marekebisho.)

Mfano wa 8 unaonyesha bayana kuwa mwalimu huyu na wanafunzi wana matatizo ya kuwasiliana kwa Kiingereza pindi kinapotumiwa kama lugha ya kufundishia. Athari za kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia ni kwamba wanafunzi hawajifunzi lugha

yenyewe ya Kiingereza wala maudhui ya somo linalofundishwa. Muda wa darasani pamoja na rasilimali hutumiwa kwa mawasiliano yasiyo na maana yoyote kati ya mwalimu na wanafunzi wake. Haya yanaelekea kuwa ndiyo mazingira bora kabisa ya kumfanya mtu asijifunze chochote. Matokeo ya tafiti zilizofanywa kwingineko yanaonyesha pia kwamba kuwalazimisha wanafunzi kuzungumza kabla hawajawa tayari ni jambo lisilo na maana na huwakwamisha katika kutumia lugha. Kuhusu hilo, Krashen (2007) ana haya ya kusema:

Tafiti zinatambia, kwa mfano, kwamba kuzungumza zaidi na kuandika zaidi hakuongezi maarifa ya lugha kwa namna zinazolingana, bali ni kwa kusoma na kuandika. Aidha, kuna matukio mengi ya watu kujifunza maarifa chungu tele ya lugha huku wakiizungumza au kuiandika kwa kiasi kidogo sana au wakati mwingine wasifanye hivyo kabisa, bali wakiisikiliza au kuiandika kwa kiasi kikubwa. Mwishowe, lugha ni kitu changamani sana: kuizungumza kwetu tu au kuiandika kwetu tu hakutoshi kutufanya tujue msamiati wote na sarufi yote ya lugha tunayojua. Nadharia-tete bora zaidi ni kwamba uwezo wa mtu kuzungumza lugha hausababishi mtu kujifunza lugha, bali uwezo huo ni matokeo ya maarifa aliyo nayo baada ya kujifunza lugha... kuwalazimisha wanafunzi kuzungumza lugha kabla hawajawa tayari si tu kwamba ni jambo lisilo na maana, bali pia huwakwamisha kutumia lugha. Njia bora zaidi ya kukuza ujuzi wa kuzungumza wa mtu ni kumpa mambo mengi ya kusoma na kusikiliza yanayovutia na kueleweka. Kufanya hivyo humpa burudani zaidi asomapo na asikilizapo (Krashen, 2007) [Tafsiri ni yangu].

Licha ya matokeo ya tafiti nchini Tanzania na kwingineko kuonyesha kuwa kuendelea kutumia lugha ambayo haikuzoeleka (yaani Kiingereza katika muktadha wetu) kama lugha ya kufundishia hukwamisha ufundishaji na ujifunzaji wa Kiingereza na kuzuia kupata maarifa, watunga sera, wazazi na wanafunzi wana mitazamo tofauti, kama ilivyoonekana katika utafiti uliochunguza mitazamo ya wazazi.

3.10 Utafiti wa Qorro

Katika utafiti kuhusu lugha ya kufundishia katika ngazi za elimu baada ya elimu ya msingi, Qorro (2005) alilenga kuchunguza kwa nini bado kuna uelewa mdogo miongoni mwa watu, nao bado wanapendelea Kiingereza kitumiwe kama lugha ya kufundishia, licha ya miaka arobaini ya kufanya mijadala, utafiti na kusambaza matokeo ya tafiti nchini Tanzania yanayoonyesha kuwa kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia hakuboreshi maarifa ya lugha ya Kiingereza miongoni mwa wanafunzi wa shule za sekondari. Lengo lilikuwa ni kuchunguza sababu hasa zinazowafanya watu kuwa na mitazamo hiyo inayopingana na matokeo ya utafiti. Utafiti ulifanywa katika mikoa ya Iringa, Kagera, Manyara, na katika Zanzibar, ambapo jumla ya wazazi 212 wa wanafunzi wa shule za sekondari walijaza dodoso lililotafuta maoni yao. Kati ya wazazi hawa 170, asilimia 80 walisema kwamba wanafunzi walielewa kidogo sana, walielewa kwa nadra sana, au hawakuelewa kabisa pindi Kiingereza kilipotumiwa kama lugha ya kufundishia; ilhali wazazi 132 walisema kwamba wanafunzi hujifunza kwa urahisi wanapofundishwa kwa Kiswahili. Hata hivyo, wazazi walio wengi (66%) walisema kuwa bado walipendelea Kiingereza kitumiwe kama lugha ya kufundishia. Walipoulizwa kwa nini walipendelea Kiingereza licha ya ukweli kwamba walijua wanafunzi walijifunza kidogo sana pindi kilipotumiwa kama lugha ya kufundishia, walitoa majibu yafuatayo:

- i. Kiingereza ni lugha ya kimataifa; inatuwezesha kuwasiliana na nchi nyingi zaidi (21.7%);
- ii. Kiswahili kikitumiwa, watoto watashindwa kuajiriwa na kuwasiliana na makampuni ya kigeni (8.5%);
- iii. Kiswahili ni lugha changa na msamiati wake hautoshelezi, hususani katika sayansi na tekinolojia (8%);
- iv. Kiingereza hutumiwa zaidi katika zama hizi za sayansi na tekinolojia na vilevile kuelewa masuala ya utandawazi (6.6%);

- v. Wanafunzi wakifundishwa kwa Kiswahili, watahondwa kufanya mitihani yao ya taifa ambayo hutungwa kwa Kiingereza (5.2%);
- vi. Kiswahili kikitumiwa, wanafunzi watahondwa kuendelea na masomo nje ya nchi (4.7%);
- vii. Juhudi hazina budi kufanywa ili watoto waelewe Kiingereza vizuri ili wafanye vizuri katika masomo yao (4.7%);
- viii. Kiswahili hakina budi kusisitizwa kama somo, na si kama lugha ya kufundishia (4.7%);
- ix. Kufundisha kwa Kiingereza ni bora katika shule za sekondari kwa sababu vyuo vikuu vingi duniani hutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia (4.2%);
- x. Vitabu na mihtasari ya masomo inayotumiwa sasa iko kwa Kiingereza, itachukua muda mrefu kubadilika kutoka katika lugha hii (3.3%);
- xi. Uchumi wetu bado ni duni kuweza kumudu mabadiliko ya lugha ya kufundishia (2.8%) (Qorro, 2005: 102).

Sababu zote hizi zinaweza kushughulikiwa kwa kufundisha Kiingereza kwa ufanisi kama somo bila kukitumia kama lugha ya kufundishia. Kwa kweli, mifano ya mawasiliano ya darasani kutoka katika tafiti mbalimbali zilizokwishapitiwa katika makala hii inaonyesha kwamba kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia hakuwazui tu wanafunzi kujifunza masomo yote yanayofundishwa kwa Kiingereza, bali pia huwazuia kujifunza Kiingereza. Kwa maneno mengine, kuwapo kwa miaka mingi katika mazingira yenye aina ya Kiingereza walichokitumia waalimu wakati wa ufundishaji, kama ilivyoonyeshwa katika sehemu iliyotangulia ya makala hii, hufutilia mbali Kiingereza chochote kizuri kilichofundishwa na mwalimu wa lugha ya Kiingereza. Zaidi ya hayo, sababu hizi haziendani na malengo ya elimu kama yalivyoenezwa katika Sera ya Elimu na Mafunzo (MoEC, 1995). Hata hivyo, si wazazi wote waliojibu maswali ya dodoso katika utafiti wa Qorro (2005) waliunga mkono Kiingereza kutumiwa kama lugha ya kufundishia; baadhi yao walitoa sababu za kuunga mkono Kiswahili kutumiwa kama lugha ya kufundishia, kama inavyoonyeshwa:

- i. Kiswahili hakina budi kutumiwa kwa sababu ni lugha ya taifa na ndiyo lugha inayoeleweka kwa wanafunzi walio wengi (13.2%).
- ii. Wanafunzi walio wengi hufeli mitihani, hususani katika masomo yanayohitaji kujieleza, kwa sababu hawajui Kiingereza (3.8%).
- iii. Kuna nchi nyingi duniani ambazo hutumia lugha zao wenyewe na zimefanya vizuri sana (1.4%) (Qorro, 2005: 102).

Qorro (2005) anashauri kuwa wazazi na umma kwa jumla wanahitaji kuelimishwa kuhusu madhara ya kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia. Kama sehemu ya uelimishaji huu, inapendekezwa kwamba matokeo ya tafiti yanatakiwa kusambazwa kwa umma kwa kuyatafsiri kwa Kiswahili ili yaweze kutumiwa nchini Tanzania. Sambamba na uelimishaji, inashauriwa kwamba Kiingereza kufundishwe kwa ufanisi kama somo. Hii itawawezesha wanafunzi kujifunza Kiswahili na Kiingereza, nao wataweza kutumia kila lugha peke yake na kwa uhuru; na zaidi ya hayo, wanafunzi watajifunza masomo mbalimbali kwa ufanisi zaidi.

3.11 Utafiti wa HakiElimu

HakiElimu (2008) ilifanya utafiti ambao lengo lake lilikuwa ni, kwanza, kuelewa vizuri zaidi kwamba wananchi wanaelewa nini kuhusu elimu bora, ikiwa ni pamoja na kuchunguza iwapo wanaamini kuwa watoto katika maeneo yao wanapata ujuzi na maarifa au la. Pili, kupata picha ya jumla kuhusu ubora wa elimu halisi wanayoipata watoto katika shule za maeneo husika. Data zilikusanywa kwa kusaili watu binafsi, mijadala ya makundi lengwa, kukagua uwezo wa wajifunzaji, na kupitia majaribio. Matokeo ya utafiti huo yanaonyesha kuwa watafitiwa wengi walijadili ubora wa elimu kama kitu kinachompa mtu uwezo wa kuajiriwa na kujiandaa kwa maisha ya baadaye. Wengi wa wazazi, wanafunzi na wajumbe wa kamati za shule walihisi kwamba watoto hawakuwa wakipata elimu bora kwa sababu hawakuwa

wakipata ujuzi ambao ungeboresha maisha yao baada ya kuhitimu masomo. Maarifa ya ufundi stadi na Kiingereza, hususani, yalikusishwa na elimu bora.

Kuhusu suala la lugha, ilibainika kwamba wanafunzi walio wengi, kote katika shule za msingi na sekondari, hawakuwa na matatizo makubwa ya kusoma kwa Kiswahili; wengi wao walisoma kwa ufasaha, nayo makosa yoyote waliyoyafanya, yalitokana na kusoma kwa haraka. Hata hivyo, maarifa yao ya kusoma kwa Kiingereza yalikuwa duni. Wanafunzi ambao walisoma vizuri na kwa sauti kwa Kiswahili, waliwiwa vigumu kusoma kwa Kiingereza. Matokeo ya utafiti wa HakiElimu (2008) hayaungi mkono yale ya Kadeghe (2000) kwamba iliwawia vigumu wanafunzi kutumia Kiswahili kama ilivyowawia vigumu kutumia Kiingereza. Katika utafiti huu wa HakiElimu, ilibainika pia kwamba ilikuwa nadra sana kwa wanafunzi wote 120 waliotafitiwa kusoma aya ya Kiingereza kwa ufasaha.

4.0 MJADALA WA MASUALA YALIYOJITOKEZA

Tafiti zote hizi kuhusu lugha ya kufundishia, ambazo zilifanywa nchini Tanzania kuanzia mwishoni mwa miaka ya 1970 hadi 2008, zinakubaliana kwa kauli moja kwamba kiwango cha ufahamu wa lugha ya Kiingereza miongoni mwa waalimu na wanafunzi wa shule za sekondari ni cha chini sana na kwamba ‘... laiti sehemu kubwa ya ufundishaji isingekuwa inafanywa kwa Kiswahili... ni vigumu kuona namna ambavyo wanafunzi wa madarasa ya chini ya sekondari wangeweza kupata elimu yoyote ya kweli...’ (Criper na Dodd, 1984: 16). Licha ya kukubaliana kwa kauli moja kuhusu matokeo haya, watafiti hawa hawakubaliani kuhusu namna ya kutatua tatizo hili la lugha ya kufundishia. Baadhi ya watafiti (Tume ya Rais, 1983; na Criper na Dodd, 1984) wanadai kuwa Kiingereza ndicho kinachofaa kutumiwa kama lugha ya kufundishia kwa hoja kwamba:

- wanafunzi wanahitaji kujizoeza kutumia Kiingereza, kwani mazoezi huleta ufanisi;
- Kiingereza ni lugha ya kimataifa, wanafunzi wanahitaji kujifunza ili waweze kuwasiliana na watu wa sehemu nyingine duniani;
- maandiko yaliyo mengi duniani yako kwa Kiingereza;
- ni gharama kubwa kubadilisha lugha ya kufundishia; Tanzania ni nchi maskini, haiwezi kumudu kufanya mabadiliko hayo;
- watoto wadogo hujifunza lugha vizuri zaidi; hivyo basi, Kiingereza hakina budi kuanza kutumiwa kama lugha ya kufundishia mapema iwezekanavyo ili kuboresha ufahamu wake.

Katika sehemu inayofuata, hoja hizi zitajadiliwa kwa kuzingatia matokeo ya tafiti zilizopitiwa.

4.1 Wanafunzi wanahitaji kujizoeza kutumia Kiingereza: Mazoezi huleta ufanisi

Tafiti zilizopitiwa katika makala hii, hususani matukio ya ushuhudiaji wa darasani kutoka Mlama na Matheru, 1978; Qorro, 1999; Rubagumya na wenzie, 1999; Brock-Utne, 2004, 2007; Vuzo, 2005; yanaonyesha bayana kuwa aina ya Kiingereza kinachotumiwa na waalimu na wanafunzi darasani hakileti ufanisi. Hata pale mwalimu wa lugha ya Kiingereza anapotoa mafundisho mazuri kabisa ya lugha ya Kiingereza, kuna uelekeo wa mafundisho hayo kufutuliwa mbali na namna waalimu wa masomo mengine wanavyotumia Kiingereza. Hivyo basi, ili mazoezi yaweze kuleta ufanisi, kinachozoeshwa ni sharti kiwe bora kabisa. Kwa elimu ya sekondari na elimu ya juu nchini Tanzania, aina ya Kiingereza kinachotumiwa katika ufundishaji inafanya msemu wa ‘mazoezi huleta ufanisi’ kutofaa na kutoendana nacho.

4.2 Kiingereza ni lugha ya kimataifa

Ni kweli kwamba Kiingereza ni lugha muhimu ya kimataifa. Hoja hii inaelekea kuwa imenyumbuliwa kupita kiasi. Imewekwa kwa namna mbalimbali: kwamba wanafunzi wanahitaji kujifunza Kiingereza ili kuwasiliana na watu wa sehemu nyingine duniani; makampuni ya kigeni yamekuja Tanzania na yanahitaji kuajiri wahitimu wanaozungumza Kiingereza; katika zama hizi za utandawazi, wanafunzi wanahitaji kujifunza Kiingereza; na, wanafunzi wanapoenda ng'ambo kwa masomo zaidi, hufundishwa kwa Kiingereza. Wakati lengo la tafiti hizi ni *kuchunguza kile kinachofanyika ndani ya darasa*, kuhusu haja ya waalimu na wanafunzi kuwasiliana kikamilifu *papo hapo*; hoja hii inatuhamishia nje na mbali kabisa ya darasa na mazingira ya shule. Inavuruga mtazamo wetu kutoka katika mahitaji ya karibu sana ya darasani na kuibua muktadha tofauti kabisa unaohusu makampuni ya kigeni na uhusiano wa kimataifa. Hatua ya kwanza ya kuepuka uvurugaji huu ni kuichunguza hoja hii katika ngazi mbili: kwanza, katika ngazi ya darasani ambamo waalimu na wanafunzi wanahitaji kuwasiliana *papo hapo*. Ili kufanikisha hilo, wanalazimika kutumia lugha wanayoielewa wote. Ni *lazima* wawasiliane. Binafsi, ninaliona hili kuwa si jambo la mjadala.

Ngazi ya pili inahusu mahitaji ya wanafunzi kuwasiliana kimataifa, kama vile kuwasiliana na watu wa mataifa ya kigeni, kuajiriwa na makampuni ya kimataifa, kwenda ng'ambo kwa masomo zaidi, na kadhalika. Mahitaji ya lugha yanayohusiana na ngazi hii yanaweza au hayana budi kushughulikiwa kwa kufundisha kwa ufanisi lugha ya Kiingereza kama somo. Tofauti na ngazi ya kwanza, ngazi hii inalenga mazingira ya nje ya darasa na nje ya shule. Inawezekana na, kwa kweli, inafaa kutenganisha ngazi hizi mbili ili kila ngazi ishughulikiwe kwa namna yake. Hii imejadiliwa kwa urefu katika maandiko mengine (Roy-Campbell na Qorro, 1997; Qorro, 2004); na, kwa kweli, tafiti zote zilizopitiwa zinapendekeza kuwa Kiingereza hakina budi kufundishwa kwa ufanisi kama lugha. Zaidi ya hayo, tafiti zilizopitiwa zinaonyesha wazi kuwa Kiingereza kinaweza tu kufundishwa na kujifunzwa kwa ufanisi pindi sera itapofutilia mbali mafundisho hasi wanayoyapata wanafunzi pindi Kiingereza kinapotumiwa kama lugha ya kufundishia.

4.3 Maandiko mengi duniani yako kwa Kiingereza

Kwanza, ni suala la mjadala kama kweli maandiko mengi duniani yako kwa Kiingereza. Hata hivyo, ni kweli kwamba katika nchi nyingi zilizokuwa makoloni ya Uingereza barani Afrika, maandiko mengi yako kwa Kiingereza; kama tu ilivyo kwamba maandiko mengi katika nchi zilizokuwa makoloni ya Ufaransa yako kwa Kifaransa; na maandiko mengi katika nchi zilizokuwa makoloni ya Ureno yako kwa Kireno. Hivyo basi, suala la 'maandiko mengi' si lazima kwamba ni suala la dunia nzima. Kuhusu shule za sekondari na huenda elimu ya juu nchini Tanzania, hoja ni iwapo wanafunzi wanaweza kuyaelewa maandiko hayo au la. Baadhi ya tafiti zilizopitiwa katika makala hii zinaonyesha kuwa wanafunzi wengi wa shule za sekondari (kuanzia 95%-100% – uwezo wao hutofautiana kati ya shule na shule) hawawezi kusoma na kuelewa vitabu vya kiada vinavyotumiwa vilivyoandikwa kwa Kiingereza, hata kwa kusaidiwa na mwalimu (Roy-Campbell na Qorro, 1987; HakiElimu, 2008). Kwa hali hiyo, haina maana kwao iwapo Tanzania au dunia inayo maandiko hayo au la. Kuwalazimisha wanafunzi kusoma vitabu vya kiada katika mazingira hayo, kwa kweli, huwakatisha tamaa ya kujenga tabia ya kujisomea na huchangia kuendeleza, badala ya kutatua, tatizo. Kwa hakika, Watanzania wengi walioenda kusoma ng'ambo iliwapasa kujifunza kwa lugha nyingine zaidi ya Kiingereza; kama vile Kirusi, Kifaransa, Kifini, au Kijerumani. Hivyo basi, hoja kwamba maandiko mengi yako kwa Kiingereza haina mashiko.

Kwa kweli, maandiko mengi kuwa katika lugha za mataifa yaliyokuwa yakiendesha utawala wa kikoloni kama vile Kiingereza, Kifaransa, na Kireno si lazima kwamba ni neema, bali huathiri zaidi elimu na maendeleo katika nchi nyingi za Kiafrika. Kwa mfano, mtu akifanya uchunguzi wa harakaharaka katika maktaba za umma na, hususani, katika vyuo vikuu barani Afrika, atakuta kwamba zaidi ya 90% ya kazi za kitaaluma ziko kwa lugha za

Ulaya. Watu wengi barani Afrika hawazielewi kabisa; hivyo basi, hoja iliyokitwa katika maandiko mengi kuwa katika Kiingereza haina maana. Ili kutengeneza maandiko yenye maana/manufaa na yanayoendana na mazingira ya Kiafrika, maandiko hayo hayana budi kutumiwa na watu wa Afrika; nayo, kila wakati, yanatakiwa kuandikwa kwa lugha zinazoweza kusomwa na watu wengi barani Afrika. Kuwa na vitabu vilivyoandikwa kwa lugha za Kiafrika kunahitaji kwanza kutengeneza soko lake katika mfumo wa elimu. Kubadilisha lugha ya kufundishia katika elimu na kutumia lugha za Kiafrika ni sehemu ya kuanzia tu kwa waalimu kuelewa kile wanachofundisha na kwa wanafunzi kuelewa kile wanachojifunza. Kufundisha kwa ufanisi Kiingereza na lugha nyingine za kigeni kutaifanya elimu kuzalisha taarifa na maarifa kutoka katika lugha mbalimbali za dunia na kuzipelekea jamii za Kiafrika na Kitanzania taarifa na maarifa hayo kwa lugha zozote za ziada wanazojifunza. Hii itafanya kazi za kitaaluma kama vile ripoti za tafiti si tu kuwa na maana na zenye kuendana na mahitaji ya jamii, bali pia zitaweza kupatikana na kutumiwa na Waafrika na Watanzania wengi iwezekanavyo.

4.4 Ni gharama kubwa kubadilisha lugha ya kufundishia

Mradi wowote wa thamani hutumia gharama kubwa. Ni gharama kubwa kubadilisha lugha ya kufundishia, lakini ni gharama kubwa zaidi kwa mfumo wa elimu kutoa wahitimu ambao wamepata maarifa madogo sana kwa sababu ya kukwamishwa na lugha. Tafiti zilizofanywa na Qorro (1999), Puja (2003), na Brock-Utne (2004, 2007) zinaonyesha kwamba wanafunzi huketi, kusikiliza, na kunakili *notisi* bila kuelewa *notisi* hizo zinamaanisha nini. Kisha hukariri *notisi* hizo na kuziandika tena ili waweze kufaulu mitihani, halafu husahau yale waliyoyakariri punde tu wanapomaliza mitihani. Mwenendo huu huendeleza ujinga; nao, kwa hakika, una gharama kubwa mno kuliko kubadilisha lugha ya kufundishia. Pili, wanafunzi wasioweza kuhoji, kujadili, kuzungumza, na kufikiri kwa umakinifu na kwa ubunifu kwa sababu lugha ya kufundishia huzuia mtu kujieleza, kujiamini, na kujiendeleza hawana kazi ya maana ya kufanya katika jamii. Athari ya jumla ni kwamba kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia, kwa kweli, kuna gharama kubwa zaidi kwa sababu hufanya mfumo wa elimu kuzalisha wahitimu wasiofaa kitu. Hivyo basi, kwa wanafunzi walio wengi, shughuli za mfumo mzima wa elimu ni sawa na kupoteza muda na rasilimali – na hakuna kitu cha gharama kubwa kuzidi elimu ya aina hii.

4.5 Ni vizuri zaidi kuanza kutumia Kiingereza mapema

Sera ya Elimu na Mafunzo iliyopendekezwa (Wizara ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi, 2009) inaelekea kukitwa kwenye hoja kwamba watoto wakianza mapema kujifunza Kiingereza, watakuwa na maarifa bora zaidi ya lugha hiyo. Tukizingatia jinsi hali halisi ya lugha katika jamii ilivyo kwa nchi nyingi za Kiafrika, hoja hii haina mashiko kwa lugha ya Kiingereza. Matatizo yaleyale yaliyofanya Mpango wa Kusaidia Ufundishaji wa Lugha ya Kiingereza (MKULUKI) ushindwe katika shule za sekondari – yaani, mazingira magumu ya kufundishia na kujifunzia ambayo waalimu na wanafunzi hukabiliana nayo – yameenea katika shule za msingi. Mifano ya mawasiliano ya darasani iliyotolewa katika sehemu zilizotangulia za makala hii inathibitisha hivyo, na hali itakuwa ni mbaya zaidi katika shule za msingi. Kama anavyobainisha Phillipson (1992):

Hatari ya kuanza kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia mapema mno iko dhahiri kabisa katika mazingira ya sasa ya kujifunza kikasuku, kuchanganyikiwa kiakili na kutokuwapo kwa uelewa halisi; na kutoweza kutumia maarifa [yaliyofundishwa], mambo ambayo yanapatikana kila upande (Phillipson, 1992: 204) [Tafsiri ni yangu].

Mazao ya elimu katika nchi za Kiafrika kama Tanzania yanaakisi udhaifu unaobainishwa na Phillipson. Watunga sera wanaelekea kuzichukulia hoja hizi kijuujuu tu, kwamba watoto hujifunza Kiingereza vizuri zaidi pindi kinapoanza kutumiwa mapema zaidi; lakini Krashen (2007) anabainisha kwamba ujifunzaji lugha ni suala changamani lenye vigezo vingi vinavyotakiwa kuzingatiwa.

Kuwafanya watoto wa Kiafrika kuanza kutumia Kiingereza mapema, kimsingi, ni kuwapa urithi wa lugha ulioachwa na wakoloni ili utumiwe mashuleni, kama anavyobainisha Phillipson (1992):

Ili kuwabadilisha watu wasio wastaarabu katika makoloni yetu, kuwafanya wajitolee kadri iwezekanavyo kwa ajili yetu na kunufaisha biashara yetu... njia salama zaidi ni kumchukua mwenyeji utotoni, kumkutanisha nasi kwa uangalifu, na kumpa makuzi yetu ya kiakili na kimaadili kwa miaka mingi mfululizo; kwa kifupi, ni kumfungulia shule ambamo tutaweza kuzifinyanga fikra zake tupendavyo (Hardy, 1917; akinukuliwa na Phillipson, 1992: 114) [Tafsiri ni yangu].

Sera ya Elimu na Mafunzo iliyopendekezwa (Wizara ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi, 2009) inaonyesha wazi kuwa Waafrika wa tabaka aali ni zao la urithi huu wa elimu ya kikoloni; na, kwa sababu hiyo, hufanya maamuzi ya sera yaliyo ya ajabu, yasiyotekelezeka, na yasiyo na manufaa kwa watu wa Afrika. Hivyo basi, sera ya lugha na mfumo mzima wa elimu ni mwendelezo wa mradi wa kikoloni unaoendeshwa na watu wa tabaka aali wa Afrika kwa gharama za watu wa Afrika, lakini kwa manufaa ya wakoloni. Hili ndilo tatizo linalopaswa kushughulikiwa kwa dharura na wasomi wa Kiafrika.

Hadi hapa tumejadili masuala yanayotokana na hoja zinazodai kuwa Kiingereza kinafaa kuwa lugha ya kufundishia nchini Tanzania. Kabla ya kujadili hoja zenye mtazamo tofauti na hizo, nitatoa maoni mafupi kuhusu utafiti unaopendekeza kuchanganya Kiingereza na Kiswahili kama lugha za kufundishia.

Kadeghe (2000) anapendekeza kuchanganya Kiingereza na Kiswahili ili kuwawezesha wanafunzi kuelewa maudhui ya somo. Tatizo la kuchanganya lugha hizo mbili, kama Kadeghe anavyopendekeza, ni kwamba wanafunzi hawatajifunza Kiingereza wala Kiswahili. Kadeghe mwenyewe anaiita kimakosa hali hiyo ya kuchanganya lugha mbili kuwa ni uzungumzaji wa lugha mbili (*bilingualism*). Uzungumzaji wa lugha mbili hutokea pale mtu anapoweza kuzungumza lugha mbili kwa ufasaha. Tofauti ni kwamba kuchanganya lugha, au kuchanganya msimbo, hufanywa shaghalabaghala na hakufuati utaratibu maalumu; ilhali uzungumzaji wa lugha mbili ni utumiaji wa lugha mbili unaofuata utaratibu maalumu wa kutozichanganyachanganya. Tafiti zilizofanywa madarasani katika shule za sekondari nchini Tanzania zinaonyesha kwamba mazoea yaliyopo sasa ya kuchanganya msimbo baina ya Kiswahili na Kiingereza hayajawasaidia wanafunzi kujifunza Kiswahili wala Kiingereza. Kwa hiyo, ni jambo la kujiuliza kwamba kuchanganya lugha mbili kutaleta matokeo yapi? Ni lugha ipi ambayo hatimaye wanafunzi watajua: Kiingereza, Kiswahili, au lugha-mseto ('Kiswangereza')? Kwa kujua 'Kiswangereza', wanafunzi watawasilianaje na watu wa nje ya mipaka ya Tanzania? Haya ni baadhi ya maswali ambayo jamii ya Watanzania na watunga sera wanahitaji kujiuliza wanaposhughulikia tatizo la lugha ya kufundishia.

Hoja zote hizi zinazopinga kubadilishwa kwa lugha ya kufundishia kwa misingi kwamba: wanafunzi wanahitaji kujiozea kutumia Kiingereza, watajua Kiingereza vizuri zaidi wakianza kukitumia mapema, Kiingereza ni lugha ya kimataifa/dunia, ni gharama kubwa kubadilisha lugha ya kufundishia, na kwamba maandiko mengi duniani yako kwa Kiingereza, zinaweza kuonekana kwa juujuu kuwa ni hoja kubwa na zinazoshawishi; lakini zikichunguzwa kwa makini, ni visingizio tu vya kutotaka kufanya mabadiliko. Ni mbinu za kupoteza muda ili kwa sasa Kiingereza kiendeleo kutumiwa kama lugha ya kufundishia. Hata hivyo, kadri lugha ya kufundishia inavyochelewa kubadilishwa, ndivyo inavyozidi kuwa vigumu kufanya mabadiliko kwa sababu mfumo wa elimu unazalisha watu wachache zaidi wenye uwezo wa kufanya mabadiliko ya lazima. Ningependa kutoa hoja zaidi kwamba, kwa

kweli, katika mazingira haya, ni kinyume na maadili kuendelea kubishana kuhusu kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia kwa sababu kufanya hivyo kunawanyima watoto walio wengi nchini Tanzania haki ya kupata elimu. Kwa bahati nzuri, tafiti nyingi zilizofanywa nchini Tanzania na kupitiwa katika makala hii zinaunga mkono kubadilishwa kwa lugha ya kufundishia.

4.6 Tafiti Zinazounga Mkono Kubadilishwa kwa Lugha ya Kufundishia

Tafiti nyingi zilizopitiwa katika makala hii zinadai kwamba Kiingereza si chaguo lifaalo kutumiwa kama lugha ya kufundishia kwa sababu hairidhishi kielimu kufundisha wanafunzi kwa lugha wasiyoelewa. Waalimu na wanafunzi wanahitaji kuwasiliana *papo hapo*; na, pasipo mawasiliano, hakuwezi kuwa na elimu, wala ufundishaji hauwezi kufanyika darasani. Tafiti hizi pia zinathibitisha umuhimu wa kujifunza Kiingereza na kuongeza kwamba Kiingereza hakiwezi kujifunzwa kwa ufanisi pindi wanafunzi wanapokuwa katika mazingira yenye Kiingereza kibovu kwa saa nyingi kwa siku kwa miaka sita ya elimu ya sekondari. Kwa kuzingatia hoja hizi, tafiti hizi zinapendekeza:

- kufundisha Kiingereza kwa ufanisi kama somo; na
- kubadilisha lugha ya kufundishia kwenda Kiswahili ili kuepuka wanafunzi kuathiriwa na Kiingereza kibovu.

Mapendekezo hayo yanajadiliwa hapa chini.

4.6.1 *Kufundisha Kiingereza kwa ufanisi kama somo shuleni*

Watafiti wengi wenye mtazamo huu wanaamini kuwa ufundishaji wa lugha ya Kiingereza hauna budi kuachwa mikononi mwa waalimu wa lugha ya Kiingereza ambao wamepeva mafunzo katika fani hiyo; vinginevyo, haiwezekani kukifundisha kwa ufanisi. Waalimu hawa ndio wanaojua aina ya matatizo yanayojitokeza katika mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji. Katika utafiti uliofanywa miongoni mwa waalimu wa lugha ya Kiingereza katika shule za sekondari nchini Tanzania (Qorro, 1999), waalimu waliulizwa ni mambo yapi walifikiri huleta matatizo katika kufundisha lugha ya Kiingereza katika shule za sekondari nchini Tanzania. Majibu yao yalikuwa ya namna mbalimbali kuanzia katika:

- upungufu na/au kutofaa kwa vifaa vya ufundishaji na ujifunzaji;
- upungufu wa waalimu wenye sifa;
- kiwango duni kabisa cha wanafunzi cha ufahamu wa lugha ya Kiingereza;
- kukosa shauku na kujiamini kwa sababu ya ujuzi mdogo wa lugha ya Kiingereza;
- kutokuwapo kwa malengo ya wazi ya kufundisha Kiingereza; hadi katika
- mbinu duni na zisizofaa za ufundishaji.

Matatizo haya yaweza kuwa hayajashughulikiwa kwa sababu, kwa bahati mbaya, mjadala kuhusu lugha ya kufundishia umehamisha usikivu wa wasomi, watafiti, na watunga sera kutoka katika matatizo haya ya msingi wanayokabiliana nayo waalimu wa lugha ya Kiingereza; na, badala yake, juhudi zimewekwa katika kujadili lugha ipi haina budi kutumiwa kama lugha ya kufundishia. Kuna haja ya kutatua haraka matatizo haya yanayoingilia ufundishaji na ujifunzaji wa Kiingereza kama somo shuleni. Matatizo haya yakitatuliwa na kuondoa mazingira hasi yaliyopo sasa yanayofanya wanafunzi kukutana na Kiingereza kibovu kutokana na kuchanganya lugha darasani, basi wanafunzi wanaweza kujifunza Kiingereza na kuwa hodari katika lugha hiyo.

Akionyesha ukubwa wa tatizo la mazingira hasi yanayoathiri ufundishaji wa lugha ya Kiingereza, mkuu wa shule mmoja aliyekuwa akihudhuria semina iliyoandaliwa na Mradi wa Lugha ya Kufundishia Tanzania na Afrika Kusini (LOITASA) mwaka 2002 alidai kuwa shule yake ina waalimu 50, lakini ni watatu tu wanaozungumza Kiingereza vizuri.

Tukichukulia kwamba waalimu hao watatu wanafundisha lugha ya Kiingereza, halafu tukatoa tena waalimu wengine watatu au wanne wa Kiswahili, hii inamaanisha kuwa waalimu 43 waliobaki hufundisha kwa kutumia Kiingereza kibovu; hivyo basi, hufutilia mbali juhudi za waalimu watatu wa lugha ya Kiingereza! Nikiangalia hali hii kama mwalimu wa lugha ya Kiingereza, ninatoa hoja kwamba, ili kuboresha ufundishaji wa lugha ya Kiingereza, mazingira haya hasi hayana budi kuondolewa kwa kubadilisha lugha ya kufundishia kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili. Mwaka 1978 Mlama na Matteru walitahadharisha kuwa kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia kutaleta athari hasi katika ufundishaji wa Kiingereza kwa kadri muda unavyopita. Hicho ndicho tunachokishuhudia leo hii; nayo haja ya kubadilisha lugha ya kufundishia inazidi kuonekana.

4.6.2 *Kubadilisha Lugha ya Kufundishia*

Kubadilisha lugha ya kufundishia hakuna budi kuchukuliwa kuwa ni jaribio la kutenganisha ufundishaji wa lugha ya Kiingereza na lugha ya kufundishia. Kubadilishwa kwa lugha ya kufundishia katika shule za sekondari na elimu ya juu nchini Tanzania kutaleta athari chanya. Kwanza, kutaondosha mazingira hasi yaliyopo sasa ya waalimu kutumia Kiingereza kibovu katika madarasa ya shule za sekondari. Pili, kutazalisha maandiko katika Kiswahili na hivyo kutatua tatizo lililopo sasa la maandiko mengi ya elimu nchini Tanzania kuwa katika Kiingereza, lugha ambayo wanafunzi wengi hawawezi kuisoma. Tatu, kutawawezesha waalimu na wanafunzi kuwasiliana na hivyo kurahisisha ujifunzaji. Muhimu zaidi ni kwamba kutawawezesha wale walioishia katika ngazi ya elimu ya msingi kupata elimu katika ngazi za juu pasipo kukabiliana na kikwazo cha lugha (Tume ya Rais, 1982). Zaidi ya hayo, kutawawezesha mfumo wa elimu kuwa shirikishi zaidi, kuwa na maana zaidi, na kuendana na mahitaji ya jamii ya Kitanzania kuliko ilivyo sasa.

5.0 NINI KIFANYIKE?

Tafiti zilizopitiwa katika makala hii zinaonyesha kwamba watunga sera, wazazi, na umma kwa jumla wana mitazamo iliyo tofauti na matokeo ya tafiti yanavyoonyesha. Tafiti zilizo nyingi zinapendekeza kubadilishwa kwa lugha ya kufundishia kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili na kufundisha lugha ya Kiingereza kwa ufanisi kama somo shuleni. Hivyo basi, ili kupiga hatua, inashauriwa kwamba:

- i. watafiti hawana budi kuwaelimisha na kuwapa taarifa mpya watunga sera, wazazi, na umma kuhusu kile hasa kinachofanyika mashuleni/madarasani ili waelewe kwamba hayo ni matokeo ya maamuzi ya sera za zamani ili waweze kuchukua hatua za pamoja za kukabiliana na hali ya kuporomoka kwa elimu kwa jumla na hasa ufundishaji lugha;
- ii. watunga sera hawana budi kurejelea upya malengo ya elimu na kuhakikisha kwamba elimu inatumikia maslahi ya watu wa Tanzania;
- iii. watunga sera hawana budi kuchunguza upya malengo ya kufundisha lugha ya Kiingereza nchini Tanzania na kuyatofautisha na matumizi ya Kiingereza kama lugha ya kufundishia. Wanapaswa kutangamanisha malengo hayo na sera ya lugha na mpango lugha ili sera na malengo hayo yaendane na ufundishaji madarasani;
- iv. watunga sera wanapaswa kutambua kwamba umefanywa utafiti wa kutosha kuhusu suala la lugha ya kufundishia unaowawezesha kufanya maamuzi yenye ueledi yahasuyo masuala ya sera ya lugha katika elimu;
- v. watetezi wa haki za binadamu nchini Tanzania hawana budi kutambua kuwa haki ya watoto kupata elimu inakiukwa na sera ya lugha inayosisitiza kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia; hivyo, wanapaswa kupigania kubadilishwa kwa lugha ya kufundishia katika shule za sekondari na elimu ya juu ili 99% ya watoto wa Tanzania

wanaojiunga na shule za msingi zinazotumia Kiswahili kama lugha ya kufundishia waendeleo kujifunza kwa lugha wanayoimudu;

- vi. watafiti na wataalamu wa elimu nchini Tanzania hawana budi kuungana na wenzao barani Afrika ili kuunda vyama vya utetezi vitakavyoratibu tafiti kuhusu masuala ya lugha ya kufundishia barani Afrika na katika nchi nyingine zinazoendelea ili kuimarisha juhudi za kutumia lugha za wenyeji kama lugha za kufundishia katika mfumo mzima wa elimu;
- vii. watunga sera na mabaraza ya seneti katika taasisi za elimu ya juu wanapaswa kuanzisha utaratibu unaowahamasisha wasomi na watafiti barani Afrika, katika muktadha huu, nchini Tanzania, kutafsiri matokeo ya tafiti zao na maandiko mengine kwa lugha za Kiafrika zenye wigo mpana wa mawasiliano ili watu wengi wa Afrika waweze kupata taarifa zilizomo.

Kwa kuhitimisha, mambo yaliyobainishwa katika kipengele kinachojadili nini kifanyike yanalenga kushughulikia suala la kupata elimu katika shule za sekondari na asasi za elimu ya juu nchini Tanzania kwa kutumia lugha ambayo waalimu na wanafunzi walio wengi wanaielewa. Ingawa watafiti na baadhi ya wataalamu wa masuala ya elimu wameendelea kupendekeza na kushauri kubadilishwa kwa lugha ya kufundishia tangu mwishoni mwa miaka ya 1970 hadi sasa, sera mpya ya elimu iliyopendekezwa inapuuza ushauri huo na kwenda katika uelekeo tofauti, hali inayoathiri maendeleo ya elimu ya wanafunzi walio wengi. Makala hii inajaribu kuwajulisha walimwengu kwa jumla aina ya udhalimu ambao wanafunzi barani Afrika, na hususani nchini Tanzania, hukabiliana nao kupitia sera zilizoanzishwa, na zenye kuungwa mkono, na mataifa yaliyokuwa yakiendesha utawala wa kikoloni. Udhalimu huu hukiuka maadili; na kama ulivyokuwa udhalimu ulioutangulia – utumwa, ubeberu, ukoloni, na ukoloni mamboleo – unapaswa kukomeshwa.

MAREJELEO

- Brock-Utne, Birgit (2004). 'English as the Language of Instruction or Destruction – How Do Teachers and Students in Tanzania Cope?' In Brock-Utne, B., Z. Desai and M. Qorro. *Researching the Language of Instruction in Tanzania and South Africa*. Cape Town: African Minds.
- Brock-Utne, Birgit (2005). 'The Continued Battle over Kiswahili as the Language of Instruction in Tanzania'. In Brock-Utne, B. and R. K. Hopson (Eds.). *Language of Instruction for African Emancipation: Focus on Post-Colonial Contexts and Considerations*. Cape Town: CASAS, Dar es Salaam: Mkuki na Nyota.
- Brock-Utne, Birgit (2007). 'Learning through a Familiar Language versus Learning through a Foreign Language – a Look into Some Secondary School Classrooms in Tanzania'. *International Journal of Educational Development*. No.5. 2007:pp. 487-498.
- Brock-Utne, Birgit and Zubeida Desai(2005). 'Expressing Oneself through Writing - a Comparative Study of Learners' Writing Skills in Tanzania and South Africa'. In Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (Eds.). *LOITASAResearch in Progress*. Pp. 224-256. Dar es Salaam: KAD Associates.
- Criper, C. and William Dodd (1984). 'Report on the Teaching of English and its Use as a Medium of Instruction in Tanzania'. ODA/ British Council.
- Galabawa, Justinian C. (2004). 'Salient Policy Issues in the Choice of Language of Instruction (LOI) in Tanzania'. In Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (Eds.). *Focus on Fresh Data on the Language of Instruction Debate in Tanzania and South Africa*. Cape Town: African Minds.

- Galabawa, Justinian C. and Azaveli F. Lwaitama (2005). 'A Quasi-Experimental Study: a Comparative Analysis of Kiswahili and English as Languages of Instruction at Secondary Level in Selected Tanzania Schools'. In Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (Eds.). *LOITASAResearch in Progress*. Dar es Salaam: KAD Associates.
- Galabawa, Justinian C. and Fikeni E. M. Senkoro (2006). 'Debates and Implications for the Changeover of the Medium of Instruction in Secondary and Tertiary Education in Tanzania'. In Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (Eds.). *LOITASA Research in Progress*. Dar es Salaam: KAD Associates.
- HakiElimu (2008). 'What is Quality Education? A Research Report on Citizens' Perspectives and Children's Basic Skills'. Dar es Salaam: HakiElimu.
- Halvorsen, Torill Aagot (2008). 'Developing Digital Literacy in Higher Education in Tanzania, in Whose language?' In Birgit Brock-Utne, Zubeida Desai and Martha Qorro (eds.). *LOITASA: Reflecting on Phase I and Entering Phase II*, Dar es Salaam: E & D Vision Publishing Ltd.
- Kadeghe, Michael (2000). 'The Implications of Bilingualism in Learning and Teaching: the Case of Tanzanian Secondary Schools'. Unpublished Ph.D. Thesis. University of Dar es Salaam.
- Kadeghe, Michael (2003). 'In Defence of Continued Use of English as the Language of Instruction in Secondary and Tertiary Education in Tanzania'. In Brock-Utne, B., Z. Desai and M. Qorro (Eds.). *Language of Instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E & D Limited.
- Krashen, Stephen D. (2007). 'Speaking is the Result of Language Acquisition, Not the Cause'. An article written in *Taipei Times*, January 2, 2007.
- Lwaitama, Azaveli F. and J. Rugemalira (1990). 'The English Language Support Project in Tanzania' In Rubagumya, C.M. (Ed.) *Language in Education in Africa: A Tanzanian Perspective*, Clevedon: Multilingual Matters.
- Malekela, George (2004). 'Performance in the Certificate of Secondary Education Examination (CSEE): a Comparison between Kiswahili and English Language Subjects in Tanzania'. In Brock-Utne, B., Z. Desai and M. Qorro (Eds.). *Focus on Fresh Data on the Language of Instruction Debate in Tanzania and South Africa*. Cape Town: African Minds.
- Mlama, Penina na May Matteru (1978). 'Haja ya Kutumia Kiswahili Kufundishia Elimu ya Juu'. Ripoti ya utafiti uliofanywa kwa agizo la BAKITA. Dar es Salaam, Tanzania.
- MoEC (1995). *The Tanzania Education and Training Policy*. Dar es Salaam.
- Mvungi, Martha (1974). 'Language Policy in Tanzanian Primary Schools with Emphasis on Implementation', MA Thesis, UDSM.
- Mvungi, Martha (1982). 'The Relationship between Performance in the Instructional Medium and Some Secondary School Subjects in Tanzania'. Unpublished Ph.D. Thesis. University of Dar es Salaam.
- Mwinsheikhe, Halima (2003). 'Using Kiswahili as a Medium of Instruction in Science Teaching in Tanzania Secondary Schools'. In Brock-Utne, B., Z. Desai and M. Qorro (Eds.). *Language of Instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E & D Limited.
- Mwinsheikhe, Halima (2007). 'Overcoming the Language Barrier: an In-Depth Study of Tanzanian Secondary School Science Teachers' and Students' Strategies in Coping with the English/Kiswahili Dilemma in the Teaching/Learning Process'. Ph.D. Dissertation. Faculty of Education, University of Oslo.
- Phillipson, R. (1992). *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.

- Puja, Grace Khwaya (2003). 'Kiswahili and Higher Education in Tanzania: Reflections Based on a Sociological Study from Three Tanzanian University Campuses'. In Brock-Utne, B., Z. Desai and M. Qorro (Eds.). *Language of Instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E & D Limited.
- Qorro, Martha A. S. (1999). 'A Qualitative Study on the Teaching and Learning of Writing in Tanzania Secondary Schools in Relation to Writing Requirements of Tertiary Education'. Unpublished Ph.D. Thesis. University of Dar es Salaam.
- Qorro, Martha A. S. (2004). 'Popularising Kiswahili as the Language of Instruction through the Media in Tanzania'. In Brock-Utne, B., Z. Desai and M. Qorro (Eds.) *Focus on Fresh Data on the Language of Instruction Debate in Tanzania and South Africa*. Cape Town: African Minds.
- Qorro, Martha A. S. (2005). 'Parents' Views on the Language of Instruction in Secondary Schools'. In Brock-Utne, B., Z. Desai and M. Qorro (Eds.). *LOITASA Research in Progress*. Dar es Salaam: KAD Associates.
- Qorro, Martha A. S. (2008). 'A Review of Literature on the Language of Instruction Research in Tanzania'. In Qorro, M., Z. Desai and B. Brock-Utne. *LOITASA: Reflecting on Phase I and Entering Phase II*. Dar es Salaam: E & D Limited.
- Roy-Campbell, Zaline Makini (2001). *Empowerment through Language – The African Experience: Tanzania and Beyond*. Asmara: Africa World Press, Inc.
- Roy-Campbell, Zaline Makini and Martha Qorro (1987). 'A Survey of the Reading Competence in English among Secondary School Students in Tanzania'. A Research Report funded by IDRC.
- Roy-Campbell, Zaline Makini and Martha Qorro (1997). *The Language Crisis in Tanzania: the Myth of English versus Education*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers.
- Rubagumya, Casmir M. (Ed.) (1990). *Language and Education in Africa: A Tanzanian Perspective*. Philadelphia: Multilingual Matters.
- Rubagumya, Casmir M. (Ed.) (1991). 'English Medium Education in Tanzanian Secondary Schools: a Conflict of Aspirations and Achievements'. *Language, Culture and Curriculum* 2 (2): pp. 107-115.
- Rubagumya, Casmir, Kathryn Jones and Hermas Mwansoko (1999). 'Language for Learning and Teaching in Tanzania'. Unpublished ODA funded Research Report. Dar es Salaam.
- Rubagumya, Casmir (2003). 'English Medium Primary Schools in Tanzania: a New "Linguistic Market" in Education?' In Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (Eds.). *Language of Instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Pp. 149-170. Dar es Salaam: E & D Limited.
- Simmonds, P., C. Kivanda and C. Kazaura (1991). 'English Language Teaching Support Project: Project Monitoring Report'. Dar es Salaam: Ministry of Education/ODA.
- Trappes-Lomax, H., R. Beshu and Y. Mcha (1982). *Changing Language Media*. Papers from the Seminar on the Impact of the Expected Change in the Medium of Instruction in the Secondary Schools. University of Dar es Salaam.
- Tume ya Rais (1982). 'Mfumo wa Elimu ya Tanzania 1981-2000.' Juzuu la Kwanza. Dar es Salaam.
- Tume ya Rais (1983). 'Mfumo wa Elimu ya Tanzania 1981-2000'. Juzuu la Kwanza. Dar es Salaam.
- URT (2005). 'Basic Education Statistics in Tanzania (BEST) 1995 -2005'. MoEC. June. Dar es Salaam.
- Vuzo, Mwajuma (2002). 'Pedagogical Implications of using English as a language of instruction in secondary schools in Tanzania'. Master thesis. Oslo: Institute of Educational Research.

- Vuzo, Mwajuma (2005). 'Using English as a Medium of Instruction in Tanzania Secondary Schools: Problems and Prospects'. In Brock-Utne, B., Z. Desai and M. Qorro (Eds.). *LOITASA Research in Progress*. Dar es Salaam: KAD Associates.
- Vuzo, Mwajuma (2007). 'Revisiting the Language of Instruction Policy in Tanzania: a Comparative Study of Geography Classes Taught in Kiswahili and English'. Ph.D. Dissertation. Faculty of Education, University of Oslo.
- Wizara ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi (2009). Sera ya Elimu na Mafunzo 2009. Rasimu ya I. Toleo Jipya, Juni, 2009.